

Rus Kaynakların Işığında Slavseverlik ve Politik İz Düşümü Panslavizm

Mahir Aslan*

Özet

I. Petro'nun Avrupalı reformlarının amacı, Avrupa kültürünün yüksek dozda aşılması yoluyla Rusya'da büyük ve kültürlü bir devlet kurmaktır. Söz konusu yenilikler Rus toplumunun bir kısmında gönüllü ya da gönülsüz özümserken bir diğer kısmında ise karşı duruşu ve özüne çekilmeyi meydana getirdi. Kendini savunma refleksi ile meydana gelen bu karşı duruşun XIX. yüzyıl Rusyasındaki adı Slavyanofilizm, yani Slavseverlik idi. Avrupalı değerler karşısında, evin içini, yani Rusya'nın tarihi misyonunu, varlığını ve ödevlerini Rus milli değerleriyle tanımlayan Slavseverlerin, Rusya dışındaki Slavlar için geliştirdikleri dünya görüşü ise Panslavizm idi. Her ne kadar Rus Panslavizmi, Rusya dışındaki Slavlara Rus dış politikasına uygun bir rol biçse de, Rusya dışındaki Slavların Panslavizm algısı hem tarihi olarak daha eskidir hem de teorik olarak Rusya'dan farklıdır. Söz konusu farklılıklar Rus Panslavistleri ve Balkan Slavlarını değişen konjektöre göre ayrıştırırken, ortak çıkarlar söz konusu olduğunda aradaki farklılıklar geçici olarak görmezden de gelinbilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Slavyanofil, Slavsever, Panslavizm, Rusya, Balkanlar, Balkan Panslavizmi

Slavophilia in the Light of Russian Sources and its Political Projection: Panslavism

Abstract

The aim of European reforms of Peter the 1st is to establish a big state by substantially imposing European culture on Russia. While these reforms were adopted voluntarily or involuntarily by the one side of the Russian society, they also created an opposite stance among the rest of the society and the reforms led to a turn to the core of it. The name of this stance stem from the self –reflexion of the one side of the society opposing the reforms is Slavophilia. The Slavyanofils defining the inside the home, that is the historical mission of Russia, its presence and duties with Russian national values against European values developed a worldview for the Slavs living outside Russia called Pan Slavism. Although Russian Pan Slavism provides a

* Dr., mahiraslan1@gmail.com. ORCID ID: 0000-0002-6345-7011.

(Makale Gönderim Tarihi: 03.08.2018; Makale Kabul Tarihi: 12.10.2018)

role compatible with the Russian foreign policies, the perception of Slavs living outside Russia to the Pan Slavism is both older and theoretically different from Russia. While these differences separated Russian and Balkan Pan Slavists each other with the respect of the changing conjuncture, these differences could be ignored temporarily in time of having common interests.

Keywords: Slavophilia, Slavyanofil, Panslavism, Russia, the Balkans, Balkan Panslavism

Giriş

Her insanda olduğu gibi, ulusların da muayyen bir dünya görüşü mevcuttur. Felsefe dünyayı algılayışın bilinci olarak ortaya çıktığı gibi aynı şekilde onun temeli ve sistematik başlangıcıdır. Kiev Rusya'sında felsefi düşüncenin oluşumu ve gelişiminin uzun bir başlangıç etabı vardır. Kiev Rusya'sının Hıristiyanlaştırılması, dönemin düşünce insanları üzerinde fikirlerinin oluşmasında büyük öneme sahiptir. Bu döneme kadar eski Rusya arazisine yerleşmiş doğu Slav boyları pagan inanışlara ve onların tanrılar kültü ile tasvir olunmuş farklı tabiat güçleri ve atalar kültürüne bağlı idiler¹. Kiev Rusya'sında 988 yılında Hıristiyanlığın resmi olarak kabul edilmesiyle birlikte merkezi kilisenin dini metinleri eski Rusçaya tercüme edildi ve felsefe hakkında da böylece ilk fikir edinilmiş oldu². İstanbul menşeli faaliyet gösteren ilk din adamları, din ve devlet işlerine kendileriyle beraber okuryazarlığı soktular. Hiç şüphesiz Moskova Rusya'sının kuruluşuna kadar ve sonrasında uzun bir süre temelde Rus okuryazarlığı kilisenin koyduğu sınırlardan uzağa gidemedi, saray ve bürokratik hayatla sınırlı kaldı³.

Meselenin zor tarafı, beş asırdan fazla bir süre Kiev Rusya'sında felsefi düşüncenin Orta Çağ toplumunda varlığını sürdürmesidir, bu durum, toplum için karakteristik olarak hüküm süren belirleyici unsurun din olduğunu ortaya koymaktadır. Bu da politika, ahlak, sanat, varlık ve felsefe gibi hayatın tüm alanlarında kendini gösterdi⁴. Bu dönemi Rus tarihçi V. İkonikov şu sözler ile ifade ediyor: “Sözün en katı

¹ L. N. Stoloviç, *İstoriya Russkoy Filosofii*, Moskova 2015, s. 11.

² N. O. Losskiy, *İstoriya Russkoy Filosofii*, Moskova 1991, s. 15.

³ A. İ. Videnskiy, A. F. Losev, E. L. Radlov, G. G. Şipet, *Oçerki İstorii Russkoy Filosofii*, Ural 1991, s. 225.

⁴ A. D. Suhov, *Russkaya Filosofiya: Asobennosti, Traditsii, İstoriçeskie Sudbı*, Moskova 1995, s. 16.

manası ile XVII. yüzyıla kadar hatta XVII. yüzyılı da kapsayacak şekilde, Rusya'da bilim yoktu. O zamanki yazınsal faaliyetlerimiz tam olarak kilise yazıcılığı "knijnost"⁵ ismi ile karakterize olunuyor. Kilise yazıcılığının dine karşı münasebeti çok dar bir çerçevede olduğu için doğal olarak da kendisi bu ilişkinin bir sonucu oldu. Bu durum aynı zamanda okulların karakterini, kitapların içeriğini ve genelde de bilginin seviyesini göstermektedir".⁶ Kiev Rusya'sında felsefi bilginin herhangi bir ölçüde tablosunu oluşturacak materyal maalesef kaynaklarda mevcut değildir. Fakat ortaya konulan olgular XI. ve XIII. yüzyıllarda Kiev Rusya'sındaki kilise yazıcılığının ortaçağ literatüründen iyi derecede haberdar olduklarını, Hıristiyanlığın yanı sıra muayyen ölçüde Antik Yunan idealini de alabildiklerini iddia etmeye imkân veriyor⁷.

XVIII. yüzyıl Avrupa'da "Aydınlatma Çağı" olarak adlandırılıyordu. Rusya'da aydınlanma çağı hiç şüphesiz birçok yönü ile I. Petro'nun reformları ile yakından ilişkilidir⁸. I. Petro'nun reformlarının amacı Avrupa kültürünün yüksek dozda aşılması yoluyla Rusya'dan büyük ve kültürlü bir devlet kurmaktı. Mecaz anlamda Rusya'nın vücudu Petro zamanında oluşturuldu, fakat yeni Rusya'nın ruhu önemli ölçüde sonradan uyandırıldı⁹. Nihayet Rusya'nın Avrupa'yı farklı bir kültür olarak görebilmesi için Petro Avrupa'ya bir pencere açtı. Bu kültür Rusya için bağlantı kurulması gereken ve içinde kendisini görebileceği kendine özgü bir aynaydı. Başka bir deyişle Rusya'nın dünyanın tarihsel sürecinde kendi gelişim ve yeri ile birlikte problemlerinin çözümünü bulacağı bir kültürdü. Rus entelektüeller için Avrupa kültürü öykünülecek bir model oldu.

Yeni aydınlanma kültürünün yayılması Avrupa'ya eğitim için gönderilmiş gençler ve Avrupa'dan davet edilmiş bilim adamlarının açtığı genel ve özel eğitim amaçlı okulların sayesinde oldu¹⁰. Petro'nun reformları yeni oluşmaya başlayan aydın zümresinin önüne iki hedef koydu. İlki Avrupa ile eşit seviyede konuşabilmek için onun ulaştığı

⁵ Knijnost "Книжность" - Kitaplara ve kitapların teorik bilgisine aşırı derecede bağlılık.

⁶ Videnskiy, Losev, Radlov, Şipet, *Oçerki İstorii...*, s. 226.

⁷ A. Galaktionov, P. Nikandrov, *İstoriya Russkoy Filosofii*, Moskova 1961, s. 27.

⁸ Stoloviç, *İstoriya Russkoy Filosofii...*, s. 29.

⁹ S. A. Levitskiy, *Oçerki Po İstorii Ruskoj Filosofii*, Moskova 1996, s. 46.

¹⁰ A. A. Galaktinov, P. F. Nikandrov, *Russkaya Filosofiya IX-XIX vv.*, Leningrad 1989, s. 65.

uygarlık seviyesine ulaşmaktı. Petersburg Bilimler Akademisi'nin (1725) ve daha sonra Moskova Üniversitesi'nin açılması (1755) ile ilk hedefin yolunda ciddi ilerlemeler kaydedildi. Batı dünyasından bağımsız olarak oluşan bu bilimsel zeminde G. G. Şpet'in de belirttiği gibi bu ortam tüm keskinliği ile ikinci hedefi ortaya koydu; Avrupa'ya karşı olan ilişkide kendi özünün bilincinde olmak ve kendi gelişiminin yolunu belirlemek¹¹. Petro'nun reformları ve takip eden hanedanlar doğal olarak oluşan bu süreçte milli tepkilerden kaçmadı.

Slavseverler

I. Petro'nun reformları, parçalanmış Rus toplumunu birbirine karşı duran iki farklı yapıya dönüştürdü. Bunlardan ilki ünlü tarihçi V. O. Kluçevskiy tarafından "esas, öz" diye adlandırılan, birlik, kolektiflik ve sosyal adalet prensiplerine yönelenlerdi. Rus örfü, Ortodoksluğun ortaya koyduğu saadet, fedakârlık, sabır ve insanlık, bunlar hali hazırdaki ilk yapının etik idealleriydi. Diğer yapı ise "medeniyet"ti. Bu yapı devlet tarafından yetiştirilmiş batı tipi gelişimdi. İdealleri Avrupalı fikir adamlarının etkisi altında oluşmuş ve en başından rasyonalizm ve bireycilikte temellenmişti. Rusya'daki bu bölünme onun XVIII. ve XX. yüzyıllarda ki gelişimini belirleyen en önemli faktör oldu, bu sayede Rusya'nın yolunun arayışına ve felsefi düşünceye de hizmet etmiş oldu. Özellikle bu kırılma Slavseverler ve Batıcıları¹² karşı cephelere dönüştürdü ve meydana gelmelerinde önemli rol oynadı.

"Slavseverler", "Slavyanofil" sözü XIX. yüzyılın başından itibaren Rus edebiyatında Rus-Slav kültürüne ve aynı şekilde kilise Slav diline yönelmiş kişiyi ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır. Rusya'nın I. Petro'ya kadar olan geçmişini idealleştirmiş ve eski Slav dilini Rus dilinin başlangıcı ve kökü olarak incelemiş olan amiral A. S. Şişkov Slavsever olarak adlandırılmıştır¹³. Bu adlandırma, Çar I. Aleksandr tarafından yüksek mevkilere çıkarılan amiral A.S. Şişkov'un "eski kilise Slavca"sına karşı sınırsız bir sempati beslemesi ve bu eski dile yeniden yer verilmesi isteğinden ileri gelmiştir; şöyle ki, Şişkov, Rusça yerine,

¹¹ L. İ. Navikova, İ. N. Sizemskaya, *Russkaya Filozofiya İstorii*, Moskova 2000, s. 42.

¹² G. V. Jigunova, "Natsionalnoe Samosoznanie Russkogo Naroda v Filosofii Slavyanofilstva", *Vestnik MGU*, Tom 9, No 1, Moskova 2006, s. 53.

¹³ Staloviç, *İstoriya Russkoy Filozofii...*, s. 109.

yazıda, basında, okullarda eski Slavca'yı tatbik etmek istiyordu. Eğitim bakanı sıfatıyla mühim bir yer işgal eden ve mevki dolayısıyla Rus kültür hayatına tesir yapabilecek bir durumda olan Şişkov, Batı medeniyetini destekleyen Rus aydınlarının, yani batıcıların ileri sürdükleri bütün yeniliklere karşı koyuyor ve ileri hareketleri durdurmaya çalışıyordu. Şişkov'un eski Slavca'yı ihya etmek isteği, muhalifleri tarafından kendisine "Slavyanofil" (Slavsever) adı takılmasına sebep oldu. Bu tabirle o sıralarda herhangi bir siyasi mana ifade edilmek istenmemiş, sadece eski Slav harfi, yazısı ve tabirlerini yaşayan Rusçaya tercihen kullanmak arzusunda bulunanlar kastedilmişti. Çok geçmeden bu sözün manası değişti ve siyasi bir mefhum oluverdi: bu defa "Slavsever" veya "Panslavist" tabiriyle, Rusya'nın dışındaki bütün Slavları Rusya'nın himayesi altında siyasi bir birlik kurmayı amaç bilen bir hareket kastedilmeğe başlandı¹⁴. Bu adlandırmayı ünlü Slavseverlerden Aleksey Homyakov¹⁵ şöyle açıklıyordu: *Bazı dergiler alaycı bir şekilde bizi Rusçada Slavsever anlamına gelen yabancı adlandırma tarzında oluşmuş "Slavsever" olarak adlandırıyor. Ben kendi adıma bu adı kabul etmeye hazırım. Fakat Rus toplumsal fikrinin belirli bir akımı olarak Slavsever kavramı ilk kez 1843 yılında V. G. Belinskiy tarafından kullanılmıştır*¹⁶.

XIX. yüzyıl genel manada tüm dünya için kritik geçen bir süreçti, Fransa'da devrimci dönüşümün çöküşü, Napolyon'un Avrupa savaşında yenilişi, batının dinsel karmaşası, Paris'e kadar geçilen yolun tüm Avrupa'da Rus askerlerine açılması, orijinal Rus felsefi ve toplumsal

¹⁴ Akdes Nimet Kurat, "Panslavizm", <http://www.akintarih.com/turktarihi/osmanli/panslavizm/panslavizm.htm>, 22.07.2018

¹⁵ **Aleksandr Stepanoviç Homyakov** (1804-1860) Slavyanofilizm kurucularından Rus yazar ve felsefeci. Henüz 17 yaşında Türk boyunduruğu altındaki Ortodoks Yunanlılara yardım etmek için evden kaçmaya çalışan Homyakov milliyetçi bir yaklaşımla, sevse dahi, yabancı bir kadınla evlenmeye karşı çıktı. Aleksandr Stepanoviç toplum çıkarlarını kendi çıkarlarının üzerinde görüyordu. Onun için ortodoksluğun prensiplerini ve fikrini daima savunmak karakteristikti. Rusların kendine özgü bir yolu olduğunu düşündüğü için Batı Avrupa tarzı toplum yapısına karşı çıktı. Liberal çıkışlarıyla toprağa bağlı kölelik ve ölüm cezasının kaldırılması taraftarı olurken basın ve ifade özgürlüklerini savundu. www.nitshe.ru/12.10.2018; www.ote4estvo.ru/12.10.2018

¹⁶ M. D. Çadov, *Slavyanofili i Narodnoe Prestavitelstvo*, Harkov 1906, s. 3; L. Ye, Şapaşnikov, *İdeologiya Slavyanofilstva i Savramennoe Provoslavie*, Moskova 1985, s. 5.

düşüncesinin oluşmasında katalizör rolü oynadı¹⁷. Özellikle bu dönemdeki “kurtuluş” savaşı adını alan 1812 yılındaki savaş, Rusya’daki toplumsal hayat ve ideolojinin gelişmesine büyük bir ivme kazandırdı. Büyük ölçüde Rus insanı, Rus ordusunun batıya hareketi ile aracı bir şekilde Avrupalı hayata uzana bildi. Bu Batı Avrupa ile olan canlı tanışma XVIII. yüzyılda ortaya çıkan batı merakından daha çok Rus ruhunu etkiledi¹⁸. Bununla birlikte 1812 kurtuluş savaşı, bünyesinde Slav bilincinin doğduğu özü, Rus toplum hayatını hazırladı, buda Slavseverliğin hayati kaynaklarından biri oldu. Böylelikle Rus insanının zihninde kendi ulusal kaderini belirleme ve millî eğilim sorusu oluştu.

XIX. yüzyılın ilk çeyreği, 14 Aralık 1825 yılındaki devrimci isyana katılan Dekabristlerin etkilendiği aydınlanmacı fikrin, entelektüeller arasında yaygınlaşması olarak nitelenmekte. Doğal toplumsal dönüşümün politik şartlarda imkânsızlığı Rus entelektüellerinin toplumsal istek ve etkinliklerinin sınırsız vücut bulabildiği edebî ve felsefî düşünceye geçmesine sebep oldu. Dönemin kaynaklarına göre özellikle bu yıllarda önce Moskova sonra ise Petersburg’da Batıcı (Zapadničestvo)¹⁹ ve Slavsever çevrelerde tartışmalar başladı. Bu dönem Rus milletinin millî bilincinin yükseldiği yeni etap olarak tespit edilebilir²⁰.

1812 vatan muharebesinden hemen sonra Moskova’da bir kısım edebiyat salon ve çevreleri oluşmaya başladı. Bunlardan en çok

¹⁷ Anton Vasilev, *Gosudarstvenno-Pravoy İdeal Slavyanofilov*, Moskova 2010, s. 16.

¹⁸ Vasiliy Zenkovskiy, *İstoriya Russkoy Filosofii*, Raritet 2001, s. 136.

¹⁹ **Batıcılık (Западничество)**, Slavseverler ile yaşanan polemik sonucu 1840’lı yıllarda şekillenmiş Rus sosyo-politik fikir akımı. Rusya’nın Batı Avrupa ülkelerinden tarihi geri kalmışlığını aşmak için Batıcılar, batı medeniyeti tarafından gösterilen ya da tecrübe edilen yönde Rusya’nın gelişimini öngörüyorlardı. Batıcılık ortaya çıktığı an itibarıyla tek bütüncül bir dünya görüşü ortaya koymadı, yegâne sosyo politik düşünce çerçevesinde birkaç akıma ayrıldı. 1830’lu yıllarda Rusya ve Avrupa antitezini ortaya koyan P. A. Çaadayev batıcılığında kurucusu oldu. Batıcılığın temsilcileri arasında V. G. Belinskiy, A. İ. Gertsen, N. P. Agarev, T. N. Granovskiy, İ. S. Turgenyev, V. A. Milutin, İ. İ. Panayev gibi birçok isim sayılabilir. Batıcılık taraftarları ülkenin Avrupalılaşması, toprağa bağlı köleliğin kaldırılması, burjuva özgürlüklerinin saptanması, basın özgürlüğü yanında geniş ve tüm taraflarıyla sanayinin gelişmesi taraftarlarıydılar. Bu yönüyle Rusya’nın gelecekteki ilerici gelişimini sağlamış olan İ. Petro’nun reformlarına Batıcılar yüksek değer veriyorlardı. Batıcılar edebiyat sahasında realizm savunucusu olarak da N. V. Gogol’ü destekliyorlardı. Oteçestvenniye Zapiski ve Savremennik bilinen en önemli dergileridir.

²⁰ Jigunova, “Natsionalnoe Samosoznanie...”, s. 54-55.

bilinenleri: Bilgeler Cemiyeti (1822-1825), Stankeviç Grubu (1832-1839) ve Gertsen Grubu (1832-1839). Tüm bu çevre ve gruplarda felsefi tartışmalar bir soru etrafında yoğunlaşıyordu: *Rusya'nın kaderi ne olacak ve Tanrı bu konuda ne düşünüyor?* Bu çevrelerde gelecek ideallerin ortaya konduğu ve halk kültür tarihini bütüncül kapsamaya gayret eden genel dünya görüşleri kristalleşmeye başladı²¹. Adı geçen gruplardan biri olan Bilgeler Cemiyeti 1823 yılı itibari ile var olmaya başladı ve ünlü müdavimleri arasında V. F. Odaevski, İ. B. Krievski, S. P. Şeviren, M. P. Pogodin, A. İ. Koşevlev ve bir kısım diğer aydın bulunuyordu. Cemiyet üyelerinin birçoğu Dış İşleri Bakanlığı arşivinde çalışıyordu, bu duruma binaen A. S. Puşkin onları *arşivci gençler* diye adlandırdı. Bilgeler Cemiyeti, Slavsever hareketini yaklaşık olarak hazırladıktan sonra 14 Aralık 1825 tarihindeki Dekabrist ayaklanmasından sonra varlığını bitirdi²².

Slavsever dünya görüşünün şekillenmesi, Batıcılar ve Slavseverler arasındaki polemik konusu olan, kendine özgü gelişiminin yolu meselesi ile sıkı ilişkilidir²³. Felsefe ile donanımlı genç Rus düşünürler somut ve bilinçli Rus varlığının anlamı üzerine sorular sormaya başladılar ve fikri yönden ayrılmalar başladı. Bunlardan bir kısmı, Rusya'nın ileri Avrupa devletlerinden geri kaldığını ve öğrenmeyi batıdan devam ettirmesi gerektiğini ifade ediyordu. Diğer grup ise tam aksi, Petro'nun reformlarının etkisi ile Rusya'nın kendi öz kültür yüzünü kaybettiğini, Rusya'nın iyi bir durumda dünyaya kendi yeni sözünü söyleyebilmesi için eski ilk Rus yaşayış ve kültürünü kendi bünyesinde yeniden canlandırması gerektiğini düşünüyorlardı. Her iki grup da vatanlarına karşı sevgi hisleri ile bağlı olabilirdi, fakat kültür ve felsefi eğilimleri tamamen birbirinden farklıydı. Gertsen'in ifadesi ile *kalplerimiz beraber çarpıyordu fakat kafalarımız iki başlı kartalın kafası gibi farklı yönlere bakıyordu*²⁴.

Ancak her şeyden önce, Batıcılar ve Slavyanofiller arasındaki sorunsalı belirlemeden önce, her iki grubun oluşmasında Çaadaev'in²⁵

²¹T. İ. Blagova, *Rodonaçalnikli Slavyanofilstva*, A. S. Homyakov i İ. V. Kireyevskiy, Moskova 1995, s. 14.

²²Vasilev, *Gosudarstvenno-Pravoy...*, s. 19-20.

²³Staloviç, *İstoriya Russkoy Filosofii...*, s. 109.

²⁴Levitskiy, *Oçerki Po İstorii Russkoy...*, s. 50.

²⁵**Çaadaev Petr Yakoleviç** (1794-1856), Rus sosyo-politik yazarı ve düşünce adamı. 1821 Rus-Fransız savaşına katıldıktan sonra Çaadaev 1823-1826 yıllarını yurt dışında geçirdi.

oynadığı rolü belirlemek gerekir. Daha 1820'li yılların sonlarında Çaadaev *Rusya ve Avrupa* anti tezini ortaya koymuştu, Çaadaev'e göre Avrupa maddi ve yaşamsal ilişkilerde bayındırdı, düzenli ve ahlaki terbiye görmüştü. Ona göre Avrupa değerler bütününün temelinde şunlar bulunuyordu: *aile, özüne bağlılık, idealler görevi, özgürlükler, toplumsal ve bireysel sorumluluk, diğer kültür gruplarına karşı sabır*. Rusya tüm bu değerlerden mahrum olduğu gibi kültürel hayatın formu ile şekillenmemiş bir keyfiyet Rus hayatında hüküm sürüyordu. Rusya'da kaba güç kültürüne boyun eğen tüm köleler benlik onurundan yoksundular. Ruslar anlayamama duvarı ile dünyanın kalanından ayrılmışlardı²⁶.

Çaadaev'in çağdaşlarının birçoğu ve Rus sosyal düşünce tarihi araştırmacılarının fikrine göre, Çaadaev'in fikirleri özellikle ilk *felsefi mektupta* ifade edilenler, Slavsever ideolojinin oluşmasında büyük rol oynadılar. Bu mektup ve yayımlanan diğer felsefi mektuplar Slavseverler içinde merkezde olan Rusya'nın gelişimi ve onun Batı Avrupa karşısındaki ilişkisi problemleriydi²⁷. 1836 yılında *Teleskop* adlı dergide Çaadaev'in, Rusya'nın tarihi kültürel anlamını şüphe götürmez bir biçimde yadsıdığı ve Rusya'nın öz varlığını *dünya üzerinde bir boşluk, eksiklik, yanlış anlama* olarak isimlendirdiği ünlü ilk felsefi mektubu yayımlandı. Adı geçen mektup şaşkınlık verici bir etki yaratırken var olan tartışmanın da alevlenmesine yardım etti. Baticılar ve Slavseverlerin çevresinde ortaya çıkan bu tartışmada gruplar tamamen düşman kamplara ayrıldılar²⁸.

Doğal olarak, Rus milletinin pasiflik ve kapalılığının eleştirisi ve Ortodoksluğun çığnenmesi, geleceğin Slavseverleri arasında ciddi bir

Tarihi felsefe görüşünün oluşmasında sosyo-Hıristiyan Katolik providentialist fikir ciddi etkili olmuştur. Başlıca eseri olan "Felsefi Mektuplarda" Rusya'nın dünya tarihinden ayrılan yanlarının yanı sıra, onun dini durgunluğu, ulusal olarak kendini beğenmişliği ve Rusya'nın tüm bunların anlaşılması ve düzeltilmesine engel olan yukarıdan inme tarih bilincini dile getirdi. 1836 yılında yayımlanan ilk mektuptan ötürü *Teleskop* adlı dergi kapatıldığı gibi yukarıdan gelen emirle Çaadaev deli ilan edildi. Buna karşılık Çaadaev 1837 yılında kaleme aldığı "Deli'nin Savunması" adlı yazısında yöneltilen suçlamalara cevap verdi. www.runivers.ru

²⁶ Blagova, *Rodonaçalniki Slavyanofilstva...*, s. 14,15.

²⁷ Z. A. Kamenskiy, *Filosofiya Slavyanofilov. İvan Kirievskiy i Aleksey Homiyakov*, Sankt-Peterburg 2003, s. 330.

²⁸ Levitskiy, *Oçerki Po İstorii Russoy...*, s. 51.

rahatsızlık yarattı. Muhtemelen bu yüzden Slavseverlerin ilk eserleri Çaadaev'e ve sonradan devam eden muhalif batıcılara cevap olarak yazıldı. Slavsever akımının var olan geleneğe göre toplumsal düşüncede ortaya çıkışı A. S. Homyakov ve İ. V. Kirievskiy²⁹ arasında 1838-1839 yıllarındaki makale değişimi ile bağlantılıdır. Bir akım olarak Slavyanofilizmin ve Slavsever çevrenin oluşum tarihi olarak 1839 yılını temel almak yerinde olacaktır. Bu tarihten evvel bir sistematik görüş olarak Slavseverlerden bahseden bir kaynak bulunmamaktadır. Bu tarihe kadar Slavsever görüşün gelecekteki üyeleri elbette yaşadılar ve faaliyetlerde bulundular fakat bu kişileri 1839'a kadar Slavsever olarak adlandıramayız³⁰.

Aleksey Stepanoviç Homyakov *Eski ve Yeni Hakkında* isimli broşüründe Rusya tarihi ile ilgili Moskova periyodunu ele alıp, keskin paradoksları incelerken Rus milletinin özgün gelişiminin nispi temelleri hakkında bazı düşüncelere ulaştı. A. S. Homyakov'a göre; *eğer Rusya'nın geçmiş hayatında iyi ve verimliliğe dair bir şey yoksa o zaman bizim her şeyi başka milletlerin hayatından, onların teorilerinden, kültürlü örnek ve işlerinden ayrıca ihtiraslı çağdaşlarımızdan almamız gerekecek. İşlerimize cesaretle koyulabiliriz, yabancı kazanımları evcil hayvanlarımıza aşılabiliriz, toprağı tekrar sürebiliriz, kendimize hiçbir tohum saklamayabiliriz ve başarısız olduğumuz zaman ne kadar kötü olursa olsun eskiden daha kötü olmayacak düşüncesi ile vicdanlarımızı teskin edeceğiz. Eğer ki tam tersi, her iyiliğin, her doğrunun tükenmez hazinesi eski Rus dönemleri*

²⁹ Ivan Vasileviç Kirievskiy (1806-1856) Rus edebiyat eleştirmeni, yayıncı, filozof. Slavyanofil görüşün kurucularından olan Kirievskiy çalışmalarında Avrupa aydınlanması krizinin ve Alman idealizm felsefesinde soyut düşüncenin egemenliğinin sebeplerini irdeledi. Ona göre bu hadiselerin kökleri, dinden uzaklaşmada ve dini değerlerin yitirilmesinde yatıyordu. 1830 yılında kardeşi Petro ile Hegel'in derslerini dinleyebilmek için Almanya'ya gitti. Kirievskiy Almanyadan döndükten sonra "Avrupalı" isimli dergiyi çıkarmaya başladı. Rusya için anayasa taleplerinin ele alındığı "Ondokuzuncu Yüzyıl" adlı makaleden ötürü dergi I. Nikolay tarafından yasaklandı. 1852 yılında Slavseverler "Moskovskiy Sbornik"i yayımlamaya başladılar. Bu dergide Kirievskiy "Avrupa aydınlanması ve onun Rus aydınlanmasına münasebeti" adlı makalesini yayımladı ve iktidarın hoşuna gitmediği için derginin çıkarılmasına ara verildi. Hayatının son yıllarında felsefe dersleri üzerine çalışan Kirievskiy 1856 yılında koleradan öldü. www.koob.ru/12.10.2018; www.hrono.ru/12.10.2018

³⁰ Vasilev, *Gosudarstvenno-Pravoy...*, s. 24,25; S. Dmitriev, "Slavyanofili i Slavyanofilstva" *İstoriik Marksist*, 89/1, Moskova 1941, s.87.

olursa o zaman bizim işimizin karakteri de değişecek ve her şey daha kolay olacak... Sadece eskiye dair olanı yeniden ortaya çıkarıp diriltmek gerekiyor. Homyakov ve Kiriev'in makaleleri canlı tartışma konularına dönüşürken o yıllarda Moskova'da bulunmayıp konuyla ilgili olanlara dahi gönderildi³¹.

Slavseverlerin temel tezlerinden bir tanesi de batıdan farklı olarak Rusya'nın kendine özgü tarihi gelişim yolunun ve Rusya'nın büyük tarihi misyonunun kabul edilmesinden ibaret idi. Rusya'nın kendine özgünlüğü ve tarihi yolunun benzersizliğini Slavseverler Ortodoks dininde ve dünyanın Ortodoks algılanışı ile beraber görüyorlardı. Halihazırda meydana gelen bu görüşe göre kır toplumuna yüksek görevler verilirken sınıf farkının ortadan kalkması öngörülüyordu. Slavseverler bu yapıdan hareketle I. Petro tarafından uygulanan reformları ve onun ülkeyi Avrupalılaştırma politikalarını da zararlı sayıyorlardı. Slavseverlere göre XVIII. yüzyılın başlarında ülke üzerinde yapılan zorlama ile yabancı adet, kural ve töreler kabul ettirildi. Bu şekilde iktidar kendini halka karşı konumladığı gibi devlet ve aydın zümresini de milli özden kopardı, yabancı zevk ve gelenekler güçlendirildi, Rusça hor görülmeye başlandı. Tüm bunları Slavseverler, gerçek halk ruhuna karşı olarak görüyorlardı³².

Slavyanofilizm'in çıkış noktası tüm yabancı akımlara, etkileşimlere karşı *milli protesto* duruşuydu. Bu duruş erken Slavseverler için karakteristik olmanın yanı sıra Gertsen'e göre; *Slavenizm ya da Russtsizim bir teori yada öğretisi değildir, milli his hakareti, kara bir hatıra gibi, daha doğrusu bir iç güdü olarak, I. Petro'nun ilk sakalı tıraş ettirdiği günden beri sadece yabancı etkiye karşı var olmaya başlamış bir eğilimdir*³³. Gertsen vermiş olduğu sakal örneğiyle I. Petro zamanında alınmaya başlanan Avrupa yaşam tarzına gönderme yapmıştır. Zira I. Petro istediği Avrupa tarzı yaşamı Rusya'da hayata geçirebilmek için elbise, sakal tıraşı, toplum yaşamındaki tedbir ve gelenekleri düzenleyen yasalar çıkardı. Slavseverler bu durumdan ciddi manada rahatsızlardı ve birçok ortamda bu rahatsızlıklarını dile

³¹Vasilyev, *Gasudarstvenno-Pravoy...*, s. 24,25; Dmitriyev, "Slavyanofili i Slavyanofilstva...", s. 87.

³²Zıryanov Aleksandr Vasileviç, "Slavyanofili Vzgljad iz 21 Veka", *İstoriya v Podrobnostyah*, No: 5 (59), May, Moskova 2015, s. 9.

³³G. A. Maksimoviç, *Uçenie Pervih Slavyanofilov*, Kiev 1904, s. 3.

getirdiler. Elbise ve sakal konusunda rahatsız olanlardan biri de Yu. F. Samarin'di, konuyla ilgili rahatsızlığını şöyle dile getiriyordu: “*Rus elbisesi! Himm... Bu şaka değil! Meseleye iyi anlam verin... Örneğin Zipun, milli elbise, sakal sıradan insanın aidiyetidir, murmolka köylünün başlığı bunların hepsi eğitilmiş soylunun üzerinde. Evet, biliyor musunuz bu ceketlerin altında ne saklanıyor, bu imadır, işarettir, semboldür. Hâkimiyet nasıl bakıyordu elbiseye? I. Petro Rusları Rus elbisesinden vazgeçirmek istedi. I. Petro sürgünle, vergiyle ve alayla sakalı ve kaftanı takibe aldı.*” Tüm girişimleri Slavseverler bir nevi özden Rus milli değerlerinden koparma olarak kabul ediyorlardı³⁴.

Erken dönem Slavseverlere göre batı kültürünün belirleyici karakteristiği rasyonalizmdi. Batı insanının manevi dünyasındaki zayıflık, kısırlık da bu rasyonalizmin bir sonucuydu. Slavseverler Rus tarihinin, Rus hayatının, milli bilincin ve kültürün bütünde özgün bir değerinin ve perspektifinin olduğunu ifade ediyorlardı. Ortodoksluk bünyesinde bulunan Rus kültürünün yüksek ahlak potansiyeli, Rusya ve tüm Slav dünyasına tarihi gelişim çerçevesinde öncü bir konum veriyordu³⁵. Slavseverlerin en bilinenlerinden olan Kirievskiy ve Homyakov Rusya'yı Ortodoks yaşamın ilk zamanlarına döndürmeyi, bu kültürü geliştirmeyi ve ayrıca batıdan ise sadece olumlu gelişmeleri almak gerektiğini düşünüyorlardı. Diğer yandan Homyakov batıyı kutsal mucizelerin ülkesi olarak adlandırırken Kirievskiy ilk dergisini *Avrupalı* diye adlandırıyor ve batıyı çok iyi tanıyorlardı. Onların itici gücü tamamen batıya karşı olan nefretten ziyade Rusya'nın özgün varlığı meselesi idi. Onlar gelecekteki Rus kültürünün, Avrupa kültürünün başlangıçta ki bütün olumlu yanlarını alırken özünde Ortodoksluğu da asimile edeceğine inanıyorlardı³⁶.

Slavsever öğretisi bünyesinde General Uvarov tarafından şekillenen ve Rus hayatının ayakları olan Ortodoksluk, mutlakiyet ve milliyetçilik de kedisine yer buluyordu. Fakat Slavseverler her ne kadar iktidar doktrinine yakın olsalar da onların milliyetçilik algısı resmi milliyetçilik anlayışı ile özdeş tutulamaz, belirtilen prensipler Slavseverler için farklı

³⁴ Yu. F. Samarin *Statyi. Vospominaniya. Pisma 1840-1876*, edit. T. A. Medoviçeva, Moskova 1997, s. 69.

³⁵ Blagova, *Rodonaçalniki Slavyanofilstva...*, s. 17; Çadov, *Slavyanofili i Narodnoe Prestavitelstvo...* s. 3.

³⁶ Levitskiy, *Oçerki Po İstorii Russkoy...*, s. 51,52.

anlam içeriyordu. Bu şekilde Slavseverler otokrasiyi savunurken aynı zamanda halka içerideki doğruları arama şansı da veriyordu. Slavseverler, Ortodoksluğu ortak yaşamın temel prensipleri olan sevgi ve birlik ile ilişkilendiriyorlardı. Milleti ise onların dünya görüşünde iktidar tedbirlerinin bir malzemesinden ziyade, aktif bir güç olarak görüyorlardı. Bunlardan başka toplumda var olan düzene karşı memnuniyetsizlik, hatta geçmişe dönme isteği, prensip olarak erken Slavseverleri resmi milliyetçilik görüşünden farklılaştırıyordu.

Slavseverler, felsefi görüşlerinde yerli kültürün milli kaynaklarına bilinçli dönüşünün mücadelesini veriyorlardı, onların görüşlerinin temelinde aracısız Avrupa'yı tanımak ve Avrupa'ya karşı eleştirel bir yaklaşım vardı. Slavseverler Rus ve Batı Avrupa kültürünün tipik farklılaşan yönlerini de ortaya koyuyorlardı. Onlar Ortodoks medeniyetinin mirası üzerinde orijinal kültür ve toplum tipini bulup belirlemek istiyorlardı³⁷. Slavseverler gerici tip Rus milliyetçileri gibi batı düşmanı değillerdi, onların çoğu Avrupa ile aydınlanmıştı. Onlar Rus milleti ve Rusya'nın büyük eğilimine inanıyor, doğrunun bu eğilimde olduğunu düşünüyor ve bu eğilimi karakterize etmeye çalışıyorlardı, tüm mana ve hizmet bu çabada idi³⁸.

Slavsever düşüncenin belirli dönemlere ayrılması tartışmalarına girmeden, muayyen tarihler ile onu gelişim dönemlerine ayıracak olursak:

1. 1838-1848 yılları Slavsever dünya görüşünün biçimlenmesi, nispeten din ve aklın oranları, düşünce özgürlüğü ve maneviyatın değeri ile Rusya'nın tarihteki kendine özgü yolu hakkındaki okumalar önemli yer tutar. Özellikle bu tarihlerde Slavsever fikirdaşların dar bir çerçevede dayanışması birleşmesi meydana geliyor. Bunlar A. S. Homyakov, İ. V. ve P. V. Kirievskiy, K. S. ve İ. S. Aksakov³⁹, Y. F. Samarin

³⁷ Jigunova, "Natsionalnoe Samosoznanie...", s. 55.

³⁸ N. A. Berdaev, *Russkaya İdea Osnovnie Problemi Russkoy Mıslı 19 Veka i Naçala 20 Veka. Sudba Rossii*, Moskova 2010, s. 39.

³⁹ **İvan Sergeyeviç Aksakov** – Ünlü Slavsever yayıncı 26 Eylül 1823'te Ufa'da bulunan Nadejin köyünde (Kuroedov) doğdu. 1838-1842 yıllarında Petersburg hukuk bilimi okulunu bitirdikten sonra, 40'lı ve 60'lı yıllarda serfliğin ve idam cezasının kaldırılması çalışmalarına katıldı. Rus, Ruskaya Beseda, Moskova ve Den gibi dergi ve gazetelerin redaktörlüğünü yaptı. 1858-78 yılları arasında Moskova Slav Yardımlaşma Cemiyeti'nin başkanlığını yaparak büyük bir güce ulaştı. Makalelerinde ve konuşmalarında monarşi ve Ortodoksluk taraftarı olarak Slavseverlik ve Panslavizm fikrinin propagandasını

ve A. İ. Koşeveldir. Adı geçen düşünürler 1848 ve 1855 yıllarında iki defa üyeleri oldukları bu felsefi çevrenin bir programını yazma girişiminde bulundular fakat bu konuda başarılı olamadılar. Bununla beraber 50'li yılların sonunda Batıcı ve Slavseverler arasındaki kırılma da netleşti. K. S. Aksakov ve V. G. Belinskiy ile T. G. Granovskiy ve A. İ. Gertsen ise Y. F. Samarin ve A. S. Homyakov ile karşılıklı cephelerde yer alıyorlardı⁴⁰.

2. 1855-1861 yılları Slavseverlerin, köylülerin özgürleştirilmesi ve devlet idaresindeki reformların hazırlamasına katıldıkları yıllardır. Bu dönemde K. S. Aksakov ve Y. F. Samarin köylülerin özgürleşmesini temel alan bir dizi projeyi iktidara sunmuşlardır. 1856 yılında İ. V. Kirievskiy'nin ardından 1860 yılında A. S. Homyakov'un ve K. S. Aksakov kardeşlerin vefatıyla Erken Slavseverler dönemi de kapanmış oldu.

3. 1861-1875 yılları genç (geç) Slavseverlerin eser verdiği ve A. İ. Koşolev, İ. S. Aksakov, Y. F. Samarin'in Slavsever ideallerinin popülerleştirildiği, eski Slavseverliğin yerini, militarist milliyetçilik ve reaksiyoner Panslavist fikrin aldığı bir dönemdir. Yeni Slavyanofilizm'de dış politika meselelerine iç politika meselelerinden daha fazla ilgi gösterilmiştir⁴¹.

Erken Slavseverler Panslavist değillerdi. Yani tüm Slavları birleştirmek gibi bir fikirleri yoktu. Rusya'nın özgünlüğünü, her şeyden önce Rus milletinin tarihi kaderini Ortodoksluk ve kendine özgülük ile ilişkilendirmekteydiler, güncel politika ile de ciddi bir bağı yoktu⁴². Panslavizm ve Slavyanofilizmi birbiriyle sıkça karıştırmak gibi bir genel kabul vardır. Panslavizm Slavyanofilizm'in politik bir izdüşümü olmakla beraber Slavseverlerin de uzak kaldığı bir konu değildir⁴³. Fakat ilginçtir ki 1830'lu yılların başında Slavseverlere kadar olan dönem zarfında Homyakov'un eserlerinin içinde Ruslaştırma olan ciddi manada Panslavist karakter vardı. *Kartal* adlı şiirinde (1832) şair sanki iki başlı

yaptı. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra iktidara getirdiği ağır eleştirilerden ötürü Moskova'dan sürgün edildi. Daha sonra Moskova'ya dönen İ. Aksakov 26.01.1886 tarihinde öldü.

⁴⁰Vasilev, *Gosudarstvenno-Pravoy...*, s. 27-28; Dmitriev, "Slavyanofili i Slavyanofilstvo...", s. 88.

⁴¹Vasilev, *Gosudarstvenno-Pravoy...*, s. 27-28; Dmitriev, "Slavyanofili i Slavyanofilstvo...", s. 89.

⁴²Stoloviç, *İstoriya Russkoy Filosofii...*, s. 110.

⁴³Levitskiy, *Oçerki Po İstorii Russkoy...*, s. 52.

kartalı soydaşlarını, küçük kardeşlerini yabancı boyunduruğundan kurtarmaya çağırıyordu.⁴⁴ Doğrusu Homyakov gençlik yıllarında tüm Slavların Rusya egemenliği altında birleşmesini istiyordu fakat Slavseverler Rus kültürünün milli Ortodoks gelişimi ile daha çok ilgilidiler. Messianizm onları emperyal devlet karakterinden daha çok milli kültüre taşıdı⁴⁵.

Rus Panslavizmi

Slav Fikri, Slav Sorunu, Slav Dayanışması, Slav Birliği, Slav Bütünlüğü gibi ifadeler iki yüzyıldan fazla bir süredir varlıklarını sürdürmektedirler, *Panslavizm, Avstroslavizm, Yugoslavizm,* gibi benzer tip ve içeriğe sahip olan ifadeler ise çok sonraları ortaya çıktılar. Bu kavramlar bet bir açıklamaya sahip olmasalar da modern bilimsel terminoloji için elverişlidirler, göreceli olarak bir taraftan geleneğin gücü, diğer taraftan ilgili olayların karmaşıklığı ile bugüne kadar geniş ölçüde kullanılmışlardır⁴⁶.

Slav sorunu, Slavseverlerin politik dünya görüşlerinin daima bir parçası olduğu gibi, ilginin derecesinde de daima bir artış söz konusu oldu. 1850'li yılların ortasından itibaren Slavların (öncelikle Ortodoks Balkan Slavlarının) tarihi kaderleri ile alakalı sosyal düşüncenin oluşmasında anahtar rollerden bir tanesi de İ. S. Aksakov'a aittir. Daha önceleri tarih literatürde de belirtildiği gibi, Slavseverler Roma-Cermen batıya ve Rusya'ya karşı dururken, aynı zamanda başında Rusya'nın bulunduğu Doğu Avrupa Grek-Slav dünyasının kendine özgü misyonu ile ilgili fikri propagandayı da devam ettiriyorlardı. Osmanlı imparatorluğu idaresi altındaki Ortodoks halkın milli bağımsızlık savaşına karşı Rusya'nın tutumu meselesi I. Nikola'nın çarlığı zamanında tartışılan en keskin jeopolitik konulardan birisiydi⁴⁷. 1853 yılı savaşın arifesinde I. Nikola Türk hâkimiyeti altındaki Ortodoksların

⁴⁴B. F. Egorov, "O Natsionalizme i Panslavizme Slavyanofilov", *Slavyanofilstvo i Sovramennost*, Sankt-Petersburg 1994, s. 25.

⁴⁵ Levitskiy, *Oçerki Po İstorii Russkoy...*, s. 53.

⁴⁶ V. A. Dyakov, "İdea Slavyanskogo Edinstva v Obşestvennoy Mıslı Doreformennoy Rossii", *Voprosi İstorii*, No: 12, Moskova 1984, s. 16.

⁴⁷ Koçukova Olga Viktorovna, Koçukov Sergey Anatoleviç, "Narodnyı i Slavyanskiy Vopros: Missia Rossii na Balkanah v Prestavlenii İ.S. Aksakova", *İstoriya v Podrobnostyah*, N: 5, (59), May 2015, s. 43.

bağımsızlaştırılmasından ziyade onların savunulması gerektiğinden bahsediyordu. I. Nikola'nın Balkan Ortodoksluğuna gösterdiği ilgiye binaen vefatı Moskova'da ki muhafazakâr çevrelerde "*hakiki Hıristiyan'ın vefatı*" olarak nitelendirildi. Fakat 1870'li yıllarda Balkanlarda politik anlaşmazlıkların gerginleşmesi ve Panslavist fikrin resmi nitelik kazanması ile birlikte iktidar çevrelerinde güney Slavlarının bağımsızlaştırılması ideali yaygınlaşmaya başladı⁴⁸.

Geç dönem Slavseverlerin birçok temsilcisi gibi İ. S. Aksakov ve V. İ. Lamanski'de Rus dış politika sorununa ve onun Slavsever akım için öncelikli mesele olması için 1860'lı yıllar ile birlikte Slavseverlerin Slav sempatisi de nihai bir hal almaya başladı. Bununla beraber Slavseverler Rusya'nın iç politika ve ekonomik reel yönelimlerine de olumsuz yaklaşmıyorlardı. Çünkü Slav programını onlara göre sadece güçlü bir Rusya hayata geçirebilirdi⁴⁹.

Slavseverler ülkenin ekonomik ve askeri potansiyelinin gelişmesinden yana olurken ekonomik bağımsızlığın da altını çiziyorlardı. XIX. yüzyılda Rusya, Almanya ve Avusturya-Macaristan arasında imzalanan birlik Antlaşmaları Slavseverlere göre Balkanlarda Avusturyalılara üstünlük kazandırırken Rusya'nın faaliyetlerine kısıtlama getiriyordu. Aksakov'a göre bu ittifakta Rusya'nın sıradan bir rolü vardı ve Balkanlardaki çekiciliğini kaybetmişti. Slavseverler Petersburg'un dış politikasının değişmesini talep ederken bir yandan da *Milli Çıkarlar* diye adlanan içeriğinde, onların fikrinde, üç imparatorun oluşturduğu ittifakın parçalanması, Asya ve Avrupa'da bağımsız faaliyetler ve Balkan politikasının etkinleştirildiği dış politikadan yana olduklarını dile getiriyorlardı. Slavseverler müttefikler ile ilişkileri olumsuz etkilemelerinin yanında diğer taraftan da müttefikler ile olası savaştan bahsediyorlardı. Rusya'nın Avusturya-Macaristan ve Almanya ile olası savaşında Slavseverler Balkan Slavlarına yardım etmeyi planlıyorlar ve daima Rusya'nın dış politikadaki sorunlarının çözümünde Balkan Slavlarının önemli rol

⁴⁸ Egorov, "O Natsionalizme i Panslavizme...", s. 29; A. D. Kaplin, *İz İstorii Russkkoj Religioznoj Mıslı XIX v. Slavyanofilskaya İdea İstorıçeskogo Razvıtia Rossii*, Harkov 2000, s. 241.

⁴⁹ Dmitriy Petroviç Zaloterev, *Pozdnee Slavyanofilstvo i ego Rol v Obşestvenno-Politiçeskoy Mıslı Rossii 60-90 godı 19 veka*, Basılmamış Doktora Tezi, Varonej 2004, s. 32.

oynayabileceklerini ifade ediyorlardı. Slav birliğinin gereği olarak da Slav dünyasının birleştirilme ve güçlendirilmesi, Slavseverlerin dış politika programının en önemli yapılarından biri oldu. İ. S. Aksakov doğrudan şunu ifade ediyordu: *Slavların olası Alman manevi köleleştirmesinden kurtarılması ve Rusya'nın devlet çıkarlarının sağlanması, ancak Slav eğilimine olan yardım ile mümkün olacaktır.* Aksakov Slavcılık idealini Rusya'nın Avrupa'daki politik gücünün kaynağı olarak görüyor ve bunu ön plana çıkarıyordu⁵⁰.

İ. S. Aksakov 1860 tarihli bir makalesinde Slavseverlerin Slav sorunu karşısındaki duruşlarını net olarak şöyle ifade ediyordu, Rusya ve Avrupa anlaşmazlığından bahsederken, *Bizim Avrupa'daki gücümüz, bizimle sempati ve akrabalık bağı olan Slav dünyasıdır. Özellikle bütününde Ortodoks dünyasıdır. Rusya'nın dışında hiçbir yerde bağımsız özgür bir Slav yok, Rusya hariç Slavlar ya Alman ya da Türklerin idaresi altında. Politik gücün artmasına bağlı olarak köleleştirilmiş Slav halklarında utanç verici boyunduruktan kurtulabileceklerine dair umut ve hisler yeniden doğdu. Slav halklarını maddi ve manevi tahakkümden kurtararak onlara manevi bağımsızlığı başışlamak belkide bununla birlikte Rus kartalının güçlü kanatları altındaki aile içerisinde politik varlığın da verilmesi tarihi yönelimi, ahlaki hukuku ve yükümlülüğü idi*⁵¹.

Aksakov tarafından 1860 ve 70'li yıllarda kaleme alınmış jeopolitik içerikli eserlerden de anlaşıldığı üzere Balkan problemi Rus toplum ve iktidar ilişkileri prizmasından bakma gayreti vardır⁵². 1860'lı yıllarda Aksakov'un Slav meselesi karşısındaki pozisyonu, Slav halklarının bağımsızlığının kazanılması ve sağlamaştırılmasına yardım etme girişimine kadar düşmüştür. Ona göre Rus toplumu Slav bağımsızlık fikrini desteklemeli ve iktidarı doğu politikasının şekillenmesinde etkilemeliydi. Petersburg idaresinin faaliyetlerine karşı Aksakov'un muhalif tutumu, bu iktidarın Slav halklarını bir araya toplayabilme potansiyelinin olduğunu görmesine engel oluyordu. Aksakov Slav devletlerinin kurulması, Slav halklarının iç gelişiminin kaçınılmaz

⁵⁰ V. M. Hevrolina, "İdea Slavyanskogo Edinstva vo Vineşnepolitičeskih Predstavleniyah Pozdnih Slavyanofilov (Kontse 70-seredina 90 godov 19 veka)", *Slavyanskiy Vopros: Vehi İstorii*, Moskova 1997, s. 92-93.

⁵¹ Zaloterev, *Pozdnye Slavyanofilstva i ego Rol...*, s. 32-33.

⁵² Koçukova, Koçukov, "Narodny i Slavyanskiy Vopros...", s. 44.

sonucu olarak görüyordu. Aksakov için 1860'lı yıllar karakteristik olarak tüm milli bağımsızlık hareketlerini destekleme anlamına geliyordu. Bu manada da istediği tek şey Slavları bağımsız görmektir. Tüm bunlara bağlı olarak sadece kendi görüşüne yakın olana milli burjuvanın yanında Sırbistan'da demokrat gruplar ile Bulgaristan'daki milli hareketin genç kanadını da destekliyordu⁵³.

Rusya'nın Karadeniz'deki pozisyonunun ve boğazlar meselesi, Rusya egemenliği altındaki İstanbul'un merkez olduğu Slav Politik Birliğinin kurulması Slavseverler ile kopmaz bir biçimde irtibatlıydı. Bu irtibata bağlı olarak, İstanbul Ortodoksluğunun merkezi olarak görüldüğü için Türk yönetiminden kurtuluşu Ortodoks kilisesinin anlamını da güçlendireceği gibi Rusya'ya yeni bir hayat vermeli, Rus toplumunun hayatında manevi değerlerin anlamını yükseltmeli, ülkeyi pragmatizm ve faydacılıktan, toplumu ise sadece maddi değerlere yönelmekten kurtarmalıydı. Bunlar daha çok erken Slavseverleri hatırlatan başka döneme başka şartlara taşınmış ütopyik fikirlerdi. Fakat fikrin kendisi 1877-78 Osmanlı-Rus savaşından sonraki ilk yıllarda daha gerçekçi bir politika olmaya başladı⁵⁴.

Mihail Petroviç Pogodin'e gelince, Pogodin'in ilgi alanlarının merkezine modern manası ile Slav konusunun isabet etmesi 1835 yılındaki ilk yurt dışı seyahati sonrasına denk gelmektedir. (1848 yılına kadar Pogodin dört kez Slav topraklarına seyahat etmiş, her seferinde yerli bilim adamı ve aydınlar ile ilişki kurup güçlendirmiştir)⁵⁵. M. P. Pogodin reform yıllarında Slav birliği ile ilgili temel dünya görüşünü muhafaza etmekle beraber evvelki coşkulu politik Panslavizm'den ciddi manada uzaklaşmıştı. Fakat prensip olarak Slav sorununun çözümüne çarlığın doğrudan müdahil olmasını da reddetmiyordu. 1866 yılı *Galiçyalı Kardeşlere* adlı mektupta Pogodin tüm Ruslar adına şunu ifade ediyordu: *Biz bir bütünün parçasıyız, bu ahlaki bütün dinden, dilden ve kandan mürekkeptir.* 1867 Moskova Kongresi arifesinde yayımlanan *Rusya'nın Slavlara Olan Münasebeti* adlı makalede otuz milyon Slavın Avusturya ve Türkiye idareleri altında bulunduğu tespitini

⁵³ N. İ. Tsimbayev, İ. S. Aksakov v Obşestvennoy Jizni Porefermennoy Rossii, Moskova 1974, s. 230.

⁵⁴ Hevrolina, "İdea Slavyanskogo Edinstva...", s. 93.

⁵⁵ Andrey Tesla, "Slavyanskiy Vopros" v Publistike M. P. Pogodina 1830-1850 godov", *Sotsiologičeskoe Obozrenie*, 2014, T. 13, No: 1, s. 121.

yaparken Pogodin, *Rusya Slav kardeşlerini bağımsızlaştırmak zorunda değil mi, Ruslar etik olarak tüm Slavları desteklemeli... Onların dillerini, eğitimlerini desteklemeli, hatta politik duruma göre de onlar yabancı idare altında da bırakılmamalı... Neden kuzeydekiler gibi aynı şekilde güney Slavları da kendi birliklerini kurmuyorlar* gibi soruları ortaya koymuştur⁵⁶.

Pogodin erken dönem düşünceleri ve fikirdaşlarına karşın optimum derecede Slavların birliğı federasyon olmalı diyordu. Bu da Slav halklarının birleşmesi durumunda her birine özgünlüklerini geliştirme ve muhafaza etme imkânı verecekti. Rusya'nın uzun yıllar süren politik bağımsızlık tecrübesinin mevcudiyeti ile birlikte Slav ailesi içersindeki üyelerin güçleri nispetinde karşılaştırıldığında bu federasyonda Rusya'nın hegemon olması gerekiyordu ve mevcut şartlarda da buna yasal olarak hakkı vardı. Federatif bu yapı içersinde Pogodin şu iki garantiyi elde ediyordu. Birincisi Slav dünyasının dış güvenliğı, ikincisi ise iç politik denge idi. Federasyonun son fonksiyonu en önemli şartın hayata geçirilmesi ile olacaktı. Bu da: *Birliğin genel faaliyetlerinde, bilinçli bir etkiye sahip olmak için, kendi iç bağımsızlıklarını muhafaza edebilmek adına birliğin ikinci dereceli üyeleri yeteri kadar güçlü olmalıydılar*. Aksi takdirde söz konusu federasyon içersinde varlık gösteremeyeceklerdi⁵⁷.

1870'li yılların sonu 80'li yılların başında sosyopolitik eserlerinde Slav birliğı ve Slav federasyonu fikrini konu edinen ve geliştiren aydınlardan bir diğeri de N. Ya. Danilevski idi. Danilevski Slav dünyasının var olmasının ana şartı olarak tarihi kültürel tipi öngörüyordu. Danilevski'nin yeni dış politika programı 1869 yılında yayımlanan *Rusya ve Avrupa* adlı kitabında beyan ettiğı fikirlerden çok az farklı idi. Her zamanki gibi Slavlığın öncelikli vazifesini, Avrupa'nın dünya hâkimiyetini kısıtlama, Rusya ve Slavların politik güçlerini garanti altına alabilme kabiliyeti olan tüm Slavlar federasyonunun kurulması gerektiğini ifade ediyordu. Rusya'nın öncelikli hedefi Türk Boğazları ve batı Ukrayna topraklarının ele geçirilmesi şeklinde öngörüyordu. Tüm

⁵⁶ V. A. Dyakov, *Slavyanskiy Vopros v Obşestvennoy Jizni Dorevolutssionnoy Rossii*, Moskova 1993, s. 129.

⁵⁷ Zaloterev, *Pozdnee Slavyanofilstvo i Ego Rol...*, s. 66.

bunlara bağlı yeni olarak Habsburg ve Osmanlı imparatorlukları kalıntıları üzerinde Slav devletinin sınırlarının genişletilmesi vardı⁵⁸.

Danilevski'nin tasarısına uygun olarak ittifakın içerisinde şu devletler bulunmalıydı: Rusya imparatorluğu (Galiçya ve Ugor Rusya'sı ile birlikte), Çek-Moravo-Slovak Krallığı, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, Bulgar Krallığı, Rumen Krallığı, Helen Krallığı, Macar Krallığı ve İstanbul çevresi. Böyle bir birliğin politik formunda öncelikle Slavlar arasında sıkı bir ittifak olmalıydı. Muayyen sebeplere bağlı olarak ittifak içerisindeki ilk yer, öncü konum Rusya'ya verilmeliydi (arazi büyüklüğü, nüfus çokluğu gibi). Fakat bu birincilik birliğin diğer üyelerinin bağımsızlıklarını da ezmemeliydi. Danilevski'nin kanaatine göre Slav halkları ailesinin kültürel manası ve büyüklüğü için, Slavların Ruslar tarafından yutulmasından ziyade, politik olduğu gibi aynı zamanda kültürel ilişkilerde de tüm Slav halkları yegâne Slavlık fikri ile birleşmeliydi. Böylesine bir birliğin karakteri ise Slavlığın kendi durumu üzere ve ona karşı düşmanca niyetle yüz yüze duran Batı dünyası ile belirecekti⁵⁹.

Danilevski kendi şahsında Slavyanofilizm'in Avrupa ile gelecekteki savaşını ilan etmesi yerli ve yabancı siyaset bilimciler onu Rus emperyalizmi ve yayılmacılığının ideologu ve militarist Panslavizm'in teorisyeni olarak ele alınmasına zemin hazırladı. Şüphesiz ki benzeri tartışmalarda üzerinde durulan konunun gerçeklik payı çok büyüktü, fakat şunu da göz önünde bulundurmak gerekir, Avrupa'nın Rusya ve Slavlığa karşı düşmanca tutumunun bir sonucu olarak Danilevski'nin milliyetçiliği ve Panslavizm görüşü bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu tepkinin oluşmasında özellikle Kırım savaşından sonra Rusya'nın uluslararası konumu ve Avrupalı statüsünün değişmesi ve Berlin kongresinden sonra tüm bu aleyhine değişenleri yeniden tesis edememiş olması önemli rol oynar. Danilevski'nin fikirlerinde güçlü Rusya'nın yeniden doğmasına bağlı olarak Rus toplumun bir kısmında da belirli umutlar beliriyordu. Güçlü Rusya'nın tarihi eğiliminin hayata geçirilmesine bağlı olarak Slav dünyası yeniden kurulacak ve bu dünyanın yardımı ile Rusya birinci olmasa da diğer büyük dünya devletleri ile birlikte eşit yere sahip olacaktı. Bununla beraber Balkan

⁵⁸ Hevrolina, "İdea Slavyanskogo Edinstva...", s. 93,94.

⁵⁹ Boris Aleksandroviç Prokodin, *İdea Slavyanskogo Edinstva v Politiceskoy Mısli Rossii 19 Veka: Genezis, Asnovnie Napravlenia Etapı Razvıtia*, Moskova 2007, s. 116.

Slavları Rus politikasını hedefine ulaştıracak bir araç olarak ele alınıyordu⁶⁰.

Balkan Panslavizmi

Slav Birliği, Panslavizm Rus fikir ve toplum hayatına XIX. yüzyılın ikinci yarısında Moskova ve Petersburg Slav Yardımlaşma cemiyetleri'nin kuruluşuyla girmiştir. Cemiyetlerin ortaya çıkışı Rusya'da Slav Birliği fikrinin gelişim tarihinde önemli rol oynadı. Cemiyetler entelektüel ve sosyal faaliyetlerin merkezi konumuna gelirken bir taraftan da Slav kardeşliği fikrini yayıyorlardı. Şunu rahatlıkla diyebiliriz ki Panslavizm, Slav Birliği fikri Rusya'da Slavsever çevrenin bir izdüşümü devamı oldu. Fakat Rusya dışındaki Slav dünyasında Panslavist fikrin doğuşu Rusya'ya nispeten daha erken tarihlere denk gelmektedir⁶¹. Panslavizm Slav halklarının yaşadığı ülkelerde Slavları etnik, dil ve kültür birliğini politik birleşmede ön gören ideolojidir. İdeolojinin kendisi XVIII. yüzyıl sonu ile XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde şekillenmeye başlamakla birlikte ortaya çıkışında "Die Deutsche Kultur-Nation" "Kültürlü Alman Milleti" fikrinin gelişimi ciddi rol oynadı. Temelinde Alman dili olan bu fikir 1830'lu yıllarda Pancermenizm'e dönüşmüştür. Panslavizm'in doğuşu da bu şekilde yoğun ulusalcı yapının dönemine denk gelerek bağımsız milli devletlerin kurulma sürecindeki şiddetli taleplerine Slav halklarının bir cevabı oldu⁶².

Yerli ve yabancı, edebiyatçı, tarihçi ve diğer bilim adamlarının eserlerinde bir yönüyle Slav meselesine ve onun konularına değinme tarihi akış içerisinde süregelmiştir. Bunlar içerisinde X. yüzyılda doğmuş olan Bizanslı tarihçiler Konstantin Bagranarodniy, İoan Malala, Feofan İspovednik, Bizanslı yazar Lev Diakon Kaloyiski, Titmar Marzeburgskiy, XI. yüzyılda eser vermiş olan Adam Bremenskiy, İbragim İbn Yakub al İsraili al at-Tartuşî'nin yanı sıra sonraki dönemlerde de İliya Tsrieviç,

⁶⁰ Hevrolina, "İdeyidea Slavyanskogo Edinstva...", s. 94,95.

⁶¹ Yu. V. Romaşov, "Balkanı v Vospriyatii Russkih vo Vtoroy Polovine XIX Veka: Slavyanskoe Edinstvo i Otçujdenie", *İzvestiya Saratovskogo Universiteta*, T.12, Saratov 2012, s. 47.

⁶² Nikolay Kikeşev, "Fundamentalnie Osnovi Slavizma", www.svainstitute.ru/ 02.06.2017; V.S. Kiselev, "Pan-Slavism and Construction of National Identity in Russian and Polish Literature of the XIX Century", *Rusin*, No.3(41), Tomsk 2015, s. 109.

Konrad fon Gesner ve Faust Vrançiç gibi tarihçi, edebiyatçı ve dilciler eserlerinde kısmen de olsa bir sebeple Slavlardan bahsetmişlerdir. Bunların yanında Slavları çeşitli başlıklar altında inceleyen ilk çalışma 1601 tarihinde Hırvat asıllı Mavro Orbini tarafından İtalya'da yayınlanan "Slavyanskoe Tsartsvo", "Slav Çarlığı" eseridir⁶³.

Mavro Orbini'nin Slavyanskoe Tsarstvo adlı eseri yayınlandıktan iki yıl sonra Avrupa'da yasaklı kitaplar listesine alındı. Eser yaklaşık yüz yıl sonra Rusya'nın İstanbul'da görevli diplomatı Savva Raguzinskiy-Vladislaviç tarafından I. Petro'ya takdim edilmek üzere 1705 yılında bir nüshası alınarak Rusya'ya getirildi. Petro'nun emri üzerine kitap Savva Raguzinskiy'nin kısaltılmış tercümesi halinde Petersburg'da 1722 yılında yayınlandı. Kitap Rusya'da olduğu kadar Balkanlar'da da ciddi bir ilgi gördü. Hatta konuyla ilgili bir kısım Sırp uzun yolu göze alarak kitabın içeriğini detaylı öğrenmek için Petersburg'a gittiler⁶⁴. Mavro Orbini eserini hazırlarken istifade ettiği üç yüz'den fazla eski tarihçinin isim ve soy isimlerini liste halinde ayrıca verirken adı geçen tarihçilerin Slavların kökenleri, yerleşim yerleri, töre ve gelenekleri hakkındaki görüşlerini de bir genellemeye tabi tutmuştur. Eserde Slavların alfabesinin tarihi, Vandal Sözlüğü, Büyük İskenderin Slavlara gönderdiği emir, XII. yüzyıla ait Papa Lukyanin'in Vakayinamesi ve Avrupa'da ilk kez yayınlanmış Bulgar Tarihi mevcuttur. Mavro Orbini o güne kadar isimleri zikredilmemiş Slav halklarını ve tüm Avrasya'da yaşadıkları yerleri belirtirken bunların olası birliğine dikkat çekmesi hasebiyle eser ve yazarı, ilk Panslavistler arasında değerlendirilmektedir⁶⁵.

Eserlerinin bir bölümünde ya da farklı sebeplerle Slav meselesine değinen yazarlardan farklı olarak "Slav Fikri"ni dil, tarih, coğrafya, din ve siyasi olarak bütüncül bir şekilde ele alan ilk fikir adamı Hırvat asıllı din adamı Yuriy Krijaniç'tir. 1618 yılında zengin soylu bir ailede dünyaya gelen Yuriy Krijaniç ilk eğitimini evde özel aldıktan sonra Zagreb Katolik Ruhban Mektebi'ne başladı. Krijaniç ruhban okulunu bitirdikten sonra eğitim sürecini devam ettirmek amacıyla Avrupa'da seyahate başladı. İçerisinde Macaristan ve Roma'nın da olduğu seyahatinde Avusturya'nın Grats şehrinde felsefe yüksek lisansını, 1642 yılında Roma'da ise doktora tezini savundu. Krijaniç dini ve felsefi

⁶³ Nikolay Kikeşev, *Slavyanskaya İdeologiya*, Moskova 2014, s. 29.

⁶⁴ Mavro Orbini, *Slavyanskoe Tsartsvo*, Moskova 2010, s. 7.

⁶⁵ Kikeşev, *Slavyanskaya İdeologiya...*, s. 29; Orbini, *Slavyanskoe Tsartsvo...*, s. 8.

eğitimin yanı sıra Macarca, Almanca, Latince, Türkçe, İtalyanca, İspanyolca ve Yunanca dillerini de öğrendi. Zengin dil bilgisi kendisine Slavlar hakkında farklı yazarların eserlerinden istifade etme kolaylığını sunarken Rusya'daki ilk işi olan Polonya Konsolosluğu tercümanlığını da getirdi⁶⁶.

1641 yılında Yuriy Krijaniç, içerisinde kilise kitaplarının düzenlenmesi, tercümesi, Katolik mezhebine karşı iftiharlarla mücadele ve okur yazarlığın yaygınlaştırılması olan ve Moskova'da yürüteceği detaylı misyonerlik faaliyetini içeren misyon raporunu Kutsal Dinin Propaganda Kurulu Başkanı'na sundu. Krijaniç'in teklifi onay almasına rağmen onu Moskova yerine Smolensk'e gönderdiler. Krijaniç ancak 1647 yılında Polonya konsolosluk heyeti içerisinde Çar Aleksandr Mihayloviç'e tercümanlık yapsın diye Moskova'ya gelebildi. Yuriy Krijaniç Moskova'ya gelişini ve etkilenişini şu sözlerle ifade ediyor. *Bana gezgin, serseri diyorlar fakat bu doğru değil, ben milletimin çarına, milletime, vatanıma geldim. Ancak bu vatanda benim çalışmalarına değer verilebilir, kullanılabilir ve hayır getirebilir, çalışmadan kastım sözlükler, gramer ve tercümeledir*⁶⁷.

Yuriy Krijaniç 1647'deki Rusya tecrübesinden sonra Propaganda Kurulunu Rusya'daki kiliseler birliği propagandasının uzun vadeli geleceğiyle ilgili ikna etmeye çalıştı. Krijaniç bu girişiminin ardından kendi iradesiyle 1658 yılında Moskova'ya gitti ve Çar'dan Rusya'da tarihçi ve tercüman olarak çalışma izni istedi. Krijaniç'in istediği izin 1659 yılında verildi. Çara verdiği ve yapmayı planladığı çalışmalardan bazıları şunlardı: "Slav Tarihi" yazmak, Çarlık kütüphanesinin bir kaydının oluşturulması, politik içerikli kitapların Rusçaya tercüme edilmesi, içerisinde Moskova'nın dünya tarihindeki yerini veren derlemek ve vakayinamelerin bir özetini hazırlamak, kilise kitaplarını karşılaştırıp baskısını yapmak, Moskova'nın Ukrayna'ya karşı münasebetinde Polonyalı yazarların tiranlık suçlamalarına cevap vermek, Çarın adına yapmayı planladığı çalışmalardan bazılarıydı.

⁶⁶ B. V. Emelyanov, "Fenomen Yuriya Krijaniça", *Kultura i Tekst*, No. 1, Ural 2012, s. 85; O. B. İonaytis, "Yuriy Krijaniç v Rossii", *İzvestiya Uralskogo Federalnogo Universiteta*, No.2(103), Ural 2012, s. 148,149.

⁶⁷ Emelyanov, "Fenomen Yuriya Krijaniça... s. 85; İonaytis, "Yuriy Krijaniç v Rossii...", s. 149; G. V. Talina, "İdea Samoderjavnoy Vlasti v Traktate Yu. Krijaniça "Politika", www.portal-slovo.ru 29.05.2017.

Yaklaşık iki yıl kadar Moskova'da tercüme ve Slav dilbilimi üzerine çalıştıktan sonra 7 Ocak 1661'de mahkemesiz ve tahkikatsız bir şekilde Çar'ın emri üzerine Sibirya'nın Tobolsk şehrine sürgüne gönderdiler. Bu durum göstermektedir ki ilk Panslavist Yuriy Krijaniç Moskova Çarlığında uğrunda çok uzaklardan Rusya'ya geldiği fikirlerine karşı herhangi bir sempati bulamamıştır⁶⁸.

Yuriy Krijaniç'in söz konusu sürgünün sebepleri hakkında yeteri kadar doğru bilgi yoktur. Krijaniç kendisine tahsis edilen aylık yedi ruble maaşla Tobolsk'ta 16 yıl geçirdikten sonra Çar Aleksey Mihayloviç'in ölümünden sonra 5 Mart 1676 yılında Moskova'ya döndü. Krijaniç sürgünden önce ön gördüğü, yapmak istediği çalışmaların büyük kısmını on altı yıllık sürgün sırasında kaleme aldı. Bunlardan bazıları, *Politika* (1663-1666), *Slavyanskaya Grammatika* (1664-1665) (Slav Grameri), *O Svetlom Kreşeniye* (1668-1669) (Kutsal Vaftiz Üzerine), *Tolkovaniye İstoriçeskih Proroçestv* (1664) (Tarihi Kehanetlerin Yorumlanması). Tüm bu çalışmalarında Yuriy Krijaniç ilahiyat, dil bilimi, politika, felsefe, ekonomi, tarih gibi birçok konuyu işlerken öncelikli ve ağırlıklı olarak eserlerinde iki fikri hayata geçirdi: Ortodoks ve Katolik kiliselerinin birleşmesi ve Slavların yeniden doğuşu fikirleri. Yuriy Krijaniç kiliseler arasındaki çekişme ve ayrılığı bilinçsiz işlenen en büyük günah olarak görüyordu. Bu durumun kendi kendine hallolmayacağını düşünen Krijaniç, Rus Çarı'nın bu duruma yardımcı olması gerektiğini düşünüyordu⁶⁹.

Krijaniç gerek kiliselerin birleşmesinde gerekse Slavların yeniden doğuşu fikirlerinde belirleyici ve lider rolünü Rusya'ya veriyordu. Krijaniç bu fikrini şu şekilde ifade ediyordu: *Birleşik bütün halkların başı Rus milletidir ve adları Rus'tur. Çünkü bütün Slav halkları Rus topraklarından çıkmış ve Roma İmparatorluğu Devleti'ne doğru hareket etmişlerdir. Orada üç devlet kurdular ve Bulgar, Sırp, Hırvat diye isimlendirdiler. Aynı Rus toprağından batıya gittiler ve Leşskoe (Ляшское), Moravskoe (Моравское), ya da Çesкое (Чешское) (Çek) adlarındaki devletleri kurdular.* Krijaniç liderliği ve isimlendirmeyi

⁶⁸G. V. Talina, "İdeya Samoderjavnoy Vlasti v Traktate Yu. Krijaniça "Politika", www.portal-slovo.ru 29.05.2017; Emelyanov, "Fenomen Yuriya Krijaniça... s. 86; A. N. Pipin, *Panslavizm v Proşlom i Nastoyaşem*, Petersburg 1913, s. 74.

⁶⁹N. İ. Kostomarov, *Russkaya İstoriya v Jizneopisaniyah Ee Deyateley*, Moskova 2009, s. 682; Emelyanov, "Fenomen Yuriya Krijaniça... s. 86, 88.

Rusya'ya vermenin yanı sıra Balkanlar'da kurulmuş Slav devletlerinin de Ruslardan meydana geldiğini iddia etmiştir. Krijaniç bu iddiasına bağlı olarak Rusları daha kadim ve ünlü olarak ele aldığı için oluşturduğu ortak Slav dilinin ağırlıklı olarak kelime alt yapısını da Rusçadan aldı. Krijaniç ortak Slav diline Rusçadan başka, kilise Slav dili, Hırvat edebiyat dili, Ukraynaca, Lehçe ve Beyaz Rusya dillerinden eklemeler yaparken eksik olduğunu düşündüğü yerlerde bu dil için bizzat kendisi kelimeler türetmiştir. Örneğin; “Skladiki” “ortaklar”, “Samovladstvo” “sınırsız mutlakiyet”, “Çujebesije” “yabancılara gereğinden fazla güvenme” bunlardan bazılarıdır⁷⁰.

Krijaniç'in dil, tarih, jeopolitik, devlet yönetimi ve politika gibi birçok alanda farklı kendine özgü fikirleri vardı. Bu fikirlerinden en çok bahsettiği eseri 1663-1666 yıllarında Tobolsk'ta yazdığı “Politika”dır. Krijaniç'in bu eserinde defalarca değindiği ve çağdaşlarının da dikkatini çeken en önemli konulardan bir tanesi Rusya'nın Kırım'a yönelik münasebetleriyle ilgiliydi. Krijaniç Rusya'nın Kuzeye ya da Doğuya doğru sınırlarını genişletmesi fikrini doğru bulmuyordu. Onun fikrine göre Sibiry'a'nın bir kısmına kadar sınırlar belirlendikten sonra daha ilerdeki halklarla barış antlaşmaları yapılmalıydı. Almanın biri Sibiry'a'da, Çarın Çin'i idare edeceğini önceden bildirmişti. Krijaniç bu öngörüye itirazını şu sözleriyle ifade etmiştir: *Rus Devleti'ni Almanlar ve Tatarlar ele geçirsün diye bu düşman bizi olması mümkün işlerden imkânsız işlere sürüklemek istiyor, çünkü Rus milletinin Çin'in ahmak fethine gitmesini istiyor*⁷¹.

⁷⁰ Kikeşev, *Slavyanskaya İdeologia...*, s. 11,12; İonaytis, “Yuriy Krijaniç v Rossii...”, s. 150; Emelyanov, “Fenomen Yuriya Krijaniça...”, s. 88.

⁷¹ G. V. Talina, “İdeya Samoderjavnoy Vlasti v Traktate Yu. Krijaniça “Politika”, www.portal-slovo.ru 29.05.2017; Kostomarov, *Russkaya İstoriya v Jizneopisanijah...*, s. 691; M. N. Berejkova, *Plan Zavoevaniya Krıma, Sostavlenniy v Tsarstvovanie Gosudarya Alekseya Mihayloviça Uçonim Slavyaninom Yuriem* Krijaničem, Petersburg 1891, s. 1; Yuriy Krijaniç tarafından 1663-1666 yıllarında Tobolsk'ta yazılan “Politika” isimli eser dili yönüyle de diğer kitaplardan farklılık göstermektedir. Kitabın dili döneminin hiçbir Slav diline benzerlik göstermemektedir. Dil Krijaniç tarafından hazırlandığı için sunidir. Söz konusu dil çoğunlukla “Ortak Slav Dili” olarak adlandırılmaktadır. Dilin temelinde kilise Slav dili, Rus halk dili ve Hırvat edebiyat dili mevcuttur. Bu dilin Krijaniç tarafından oluşturulması Slav halklarının politik, dini ve kültürel birliği hakkındaki fikirlerden bir tanesinin de ortaya konulmasıdır aynı zamanda.

Krijaniç, Çin örneğinde olduğu gibi, Rusların Baltık Denizi yönünde de ilerlemelerini uygun görmüyordu, ona göre Rusya için en iyisi Karadeniz yönünde ilerlemek olacaktı. *Karadeniz'in kıyıları ve iskeleleri Baltık Denizi'nin kıyılarından daha gerekli ve faydalı olacaktır. Kırım Tatarları yüzyıllardır çevredeki halkları taciz ediyorlardı, artık onların bu saldırı ve hadsizliklerinin yok edilmesinin zamanı geldi. Rus Devleti bütün kuzeyli, batılı ve doğulu milletlerle barış içerisinde yaşamalı sadece Tatarlarla savaşmalı idi.* Krijaniç'e göre Kırım'ı Rusya açısından önemli kılan bir başka sebep ekonomikti. Kırım'ın ticaret yolları üzerinde olduğunu vurguladıktan sonra Kırım'ın zengin olduğunu ve Rusya'da az bulunan şarap, ekmek, yağ, bal üretilmesinin yanı sıra burada mermer, farklı taşlar, yapı için kullanılacak ağaçların oluşuna dikkat çekmiştir⁷².

Yuriy Krijaniç'e göre Kırım'ın alınabilmesi için öncelikle Rusya ve Polonya arasında politik bir ittifakın olması gerekiyordu. Krijaniç söz konusu Rus-Polonya ittifakından sonra Kırım'a yapılacak bir müdahaleye Osmanlı Devleti'nin kayıtsız kalmayacağını fakat Osmanlı Devleti'nin buraya müdahalesinin zor olacağı görüşündedir. Krijaniç'e göre Osmanlı Devleti Kırım'a iki yol üzerinden hareketle müdahale edebilirdi. Birincisi Özü (Dinyeper) Nehrinin alt kısmından gelebilirdi fakat Osmanlı Devleti'ni burada Polonya kuvvetleri karşılayacak ve bırakmayacaktı. Ya da Karadeniz'in doğu sahillerinden gelinecekti. Burada da Osmanlı Devleti'ni dağlı Çerkezler ve İran karşılayacak Kırım'a giremeyeceklerdi. Osmanlı Devleti'nin Kırım'a ulaşabileceği yollardan başka, Krijaniç'e göre Osmanlı Devleti kuzeydeki şiddetli iklim şartlarına bağlı olarak ve başka yerlerdeki problemlerinden dolayı bu bölgede savaşı sürdüremezdi⁷³.

Yuriy Krijaniç'in Kırım ve Osmanlı Devleti'yle alakalı değerlendirmelerinde bir kısım göz ardı edilen konu vardır. Öncelikle Krijaniç Kırım'ı uluslararası bir meseleden ziyade bölgesel bir olgu olarak ele almış ve Osmanlı Devleti'nin Kırım'ın savunması konusunda pasif kalacağını düşünmüştür. Fakat zaman göstermiştir ki Kırım'a yönelik Rusya'dan gelen her türlü tehdit ve saldırıya karşı Osmanlı Devleti öngörülebilirlik çerçevesi içerisinde bir savunma geliştirmiştir.

⁷² Kostomarov, *Russkaya İstoriya v Jizneopisaniyah...*, s. 691.

⁷³ B. N. Florya, *Yuriy Krijaniç o Vneşney Politike Russkogo Gosudarstva*, Moskova 2010, s. 90.

Osmanlı Devleti'nin almış olduğu tedbirler öngörülerini çerçevesinde eksik ya da yetersiz kalmış olabilir fakat bir şekilde imkânlar dâhilinde bu mücadeleyi sürdürmüştür. Diğer bir yanlış öngörü Kafkasya'da özellikle bölgenin kuzeyinde yaşayan Çerkez kabileleri Osmanlı Devleti'nin düşmanı değil aksine müttefiki konumundadır. Nitekim Çerkezler, Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Kırım Hanlığı mülhakatında yer almakta idiler. Bir diğer eksik yaklaşım kuzeydeki iklim şartlarının zorluğu ve Osmanlı Devleti'nin bu şartlarda savaşı sürdüremeyeceği düşüncesidir. Fakat bölgede Kırım Hanlığının kendi varlığı, Osmanlı kaleleri ve en önemlisi Karadeniz'deki Türk donanması Osmanlı Devleti'ne bölgede geniş bir hareket kabiliyeti sağladığından bu değerlendirme de pek gerçekçi olmamıştır.

Yuriy Krijaniç'in fikir ve değerlendirmeleri zaman içerisinde gerçek politik sahada hayata geçirilsin ya da geçirilemesin bu alanda ilk olması ve kendinden sonraki devlet adamlarına ilham vermesi açısından her zaman önemini korumuştur. Söz konusu etkilenmeye ünlü tarihçi S. M. Solovyev şöyle değinmektedir. *Kolayca görülecektir ki I. Petro kendi dönüştürücü faaliyetini hazırlarken Hırvat bilim adamının dönüştürücü programının etkisi altında kalmıştır. Biz burada aracı etkilenme fikrinin öngörülmesinden uzağız, fakat Krijaniç'in fikirlerinin I. Petro'nun faaliyetleriyle kıyaslanması çok önemlidir. Karşılaştırma gösteriyor ki Petro tarafından dönüştürmek için seçilen yollar onun keyfiyetinin, kişisel görüşlerinin bir sonucu olmaktan ziyade dönemin nitelikli ve otoriter insanların genel görüşlerinin bir sonucu oldu.* Solovyev'e göre bu yönüyle I. Petro'nun faaliyetlerinin özünde Yuriy Krijaniç'ten de izler olduğu gibi, Krijaniç'in hazırladığı 'Politika'nın bir listesi de I. Petro'da mevcuttu⁷⁴.

Slav fikrinin doğuşuna yazdığı eserlerle yardım eden bir diğer isim de Slovak asıllı Pavel Josef Şafarik'tir. 1815-1817 yılları arasında Almanya'nın Jena şehrinde üniversiteyi okuduktan sonra özel öğretmenlik ve Prag Üniversitesi Kütüphanesi'nin müdürlüğünü yapan P. Şafarik 1848 Prag Dünya Slavları Kongresi'nin de organizatörlerinden bir tanesidir. P. Şafarik'in eserlerinin temel konularından biri haline getireceği *Slav İdeali* ile Jene'de üniversite hayatında tanıştı. Şafarik

⁷⁴ S. M. Solovyev, *Çteniya i Rasskazi po İstorii Rossii*, Moskova 1989, s. 381; İ. Badalıç, "Yuriy Krijaniç- Predşestvennik İvana Tihonoviça Posoşkova", *Trudi Otdela Drevnerusskoy Literaturı*, T. XIX, Petersburg 1963, s. 400.

arkadaşı Palatskiy'e 1817-18 yıllarında yazdığı mektuplarda özellikle Slav düşüncesi ve Slav İdeali üzerinde durduğu gözlemlenmektedir. Şafarik'in 22 Nisan 1817 tarihli mektubu onun Slavların geleceği konusunda ne kadar umutlu olduğunu göstermektedir. *Durun, bekleyin! Henüz her şey kaybedilmiş değil, canlı olan tanrı ve gökyüzü er ya da geç kendi inananlarını güçlendirirken başarıyla taçlandıracaktır. Eğer ki her şey sadece bir rüya, bir fikirse ne var bunda? Biz de babalarımız gibi öleceğiz, hiçbir şey elde etmeden, düşünce için öleceğiz. Korkumuz yersiz; Slav halkları yaşadıkları her yerde uyandı. Yeni nesille her yerde yeni bir güç serpiliyor; ölü olan her şey canlanıyor. Bu ağır uyku hali kayboldu, onun arkasından hayat takip etmeli fakat nasıl bir hayat, kim bilebilir?*

Bir yıl sonra 1818 yılında yazdığı mektupta bir önceki mektubu gibi Panslavist öğelerle doluydu. *Dostum bu yazıya beni sevk eden sadece ana dilimizin coşkunluğu ve ruhumuzun yüksek keyfiyetidir, bir son vermek gerekiyor; her zamanki Slav yardımseverliğiyle seninle paylaştığım bir şey beni her şeye kıskançlık duymaya zorladı. Vatansever için kendi milletinde hakikaten, iyiden, mükemmelden ne olabilir. Tüm bunların hangi doğruya göre olduğunu bana sorma. Bende bildiğin gibi doğuştan Slavım ve bununla birlikte Slavlıktan utanmayan... İnsani ve ilahi doğrudan benim halkıma ait olan bana da aittir, insani ve ilahi doğrudan bana ait olan benim milletime de aittir. Milletin yüz karası benim yüz karamdır, vatanın yarası benim yaramdır, vatanın ölümü benim ölümüdür. Fakat onun hayatı benim hayatım şanı da benim şanımdır⁷⁵.*

P. Şafarik ilk ciddi bilimsel çalışması olan *İstoriya Slavyanskikh Yazıkov i Literatur po Vsem Nareçiyem (Tüm Lehçelere Göre Slav Dilleri ve Edebiyatının Tarihi)* adlı eserini 1826 yılında yayınladı. Şafarik, içerisinde Slavların kökenini, tarihini, dağıldıkları coğrafyayı, örf, adet ve Slavların Avrupa tarihindeki rollerini açıkladığı iki ciltlik *Slavyanskie Drevnosti, (Slav Eserleri)* adlı eserinin ilk cildini 1837 yılında yayınladı. Bu çalışmanın benzeri olan *Slavyanskoe Narodopisanie (Slav Halk Yazısı)* adlı eserini 1842'de yayınlayan P. Şafarik bu eserinde Slav halklarıyla ilgili etnografik görüşleri, yerleşim sınırlarını, Slav dilleri ve

⁷⁵Aleksandr Kleşevskiy, "Pavel Şafarik o Russkom Narode i Nareçiyah Russkogo Yazıka" www.zapadrus.su/04.06.2017; P. A. Lavrova, *Jizn i Uçenaya Deatelnost P.İ. Şafarika*, Moskova 1897, s. 4,5.

lehçelerinin özelliklerini açıklamanın yanı sıra onların sınıflandırmasını oluşturdu. Eser Slav halklarının sayısı ve etnografik yerleşim yerlerini vermesi bakımından bir ilktir. Şafarik'in adı geçen eserleri Slavyanovedeniye'nin (Slavbilimi) oluşmasında ve gelecek Slavist bilim adamları ve öğrencilerin yetişmesinde önemli rol oynamıştır⁷⁶.

Orta Avrupa'da Slav Rönesansının Pavel Şafarik gibi bir diğer etkin temsilcisi de Yan Kollar'dır. Yan Kollar'da P. Şafarik gibi Almanya'nın Jena şehrine üniversite okumak için gitmiş ve eserlerinde Herder etkisi gözlemlenmiştir. Yan Kollar'ın okuduğu Jena şehrinde Almanya'daki reform hareketlerinin tüm Almanlarca üç yüzüncü yılının kutlanması onu Slavların kaderiyle ilgili milliyetçi fikirler üzerinde düşündürmeye başladı. Almanların dünyadaki en iyi millet olduğu, fiziken daha güçlü oldukları ve bunun ispatı olarak da kılıçla Elbe'den doğuya kadar tüm Slav topraklarını fethetmiş eski Almanlar gösteriliyordu. Bu kaba zorlayıcı kült Kollar'ın Jena'da bulunduğu yıllarda birçok Alman öğrenci arasında yaygın olduğu gibi birçok profesör de bu görüşü destekliyordu. Söz konusu görüş ve yaklaşımlar doğal olarak Yan Kollar'ın fikirlerinin oluşmasında da önemli rol oynadı⁷⁷.

Yan Kollar malum olduğu üzere Çek, Slovak ve genel olarak bütün Slav Rönesans'ı tarihine coşkulu bir yazar olarak girdi. *Doç Slavı (Slavın Kızı)* adlı uzun şiirinde ilk kez Slavlığı güçlü fakat yabancı milletlerin boyunduruğu altında özgürlüğe susamış bir bütün millet olarak dillendirdi. Kollar uzun şiirinde Slavların birliği ve karşılıklı sevgisini öğreten yeni akımı vurgularken şair milletin durumunu geçmiş, şimdi ve gelecek olmak üzere üç zaman diliminde tasvir ediyordu. Yan Kollar Slav halklarını uyanmaya, çalışmaya ve daha güzel bir geleceğe inanmaya çağırıyordu. Kollar Slavları ezenleri eleştirirken halkı şiddetli asimilasyona karşı koymak için birleşmeye, güçleri birleştirmeye çağırıyordu. Vatan kavramı onun için yaşadığı toraklarla örtüşmüyordu, onun vatandan kastı kalbinde taşıdığı vatandı!

⁷⁶Aleksandr Kleşevskiy, "Pavel Şafarik o Russkom Narode i Nareçiyah Russkogo Yazıka" www.zapadrus.ru/04.06.2017; Kikeşev, *Slavyanskaya İdeologiya...*, s. 33.

⁷⁷T. M. İslamov, "Kollar, Slavyanskaya İdeya, Vengria", *Yan Kollar-Poet, Patriot, Gumanist K 200-Letiyu so Dnya Rojdeniya*, Moskova 1993, s. 125; Ye.N. Maslenikova, "Deatelnost Yana Kollara i Obşiy Protses Vozrojdeniya Malih Narodov v Tsentralnoy Evrope", *Yan Kollar-Poet, Patriot, Gumanist K 200-Letiyu so Dnya Rojdeniya*, Moskova 1993, s. 136; N. V. Vodovozov, "Doç Slavı: Liro-Epiçeskaya Poema v Pyati Spevah s Predspevom", *MGPİ im. V. İ. Belinskogo*, No.287, Moskova 1967, s. 2.

Kollar'ın *O Literaturnoy Vzaimnosti Mejdu Različnımı Plemenami i Nareçiyami Slavyanskogo Naroda (Slav Milletinin Boyları ve Lehçeleri Arasındaki Edebi Karşılılık Üzerine)* adlı eseri bir kısım uzman tarafından Panslavizm'in manifestosu gibi nitelendirilmiştir. Kollar bu eserinde o günkü Slavları şu şekilde betimlemiştir: Coğrafyalarda devler fakat sanatta ve edebiyatta cüceler. Bunun sebebi ise bölünmüşlük ve birliğin olmayışı, bu yüzden milli emellerinin onaylanması için onlar edebi karşılılıkta birleşmelidir. Yaşadığımız şu zamanda iyi bir Rus, hararetli Leh, tam Sırp, Çek bilim adamı olmak hele hele ancak güzel Rusça, Lehçe, Çekçe konuşmak yeterli değil. Artık Slav milletinin tek taraflı çocukluk yılları geçti, bugünkü Slavlığın ruhu bizi başka yüksek yükümlülüğe sevk ediyor, bu da tüm Slavları büyük bir ailenin kardeşleri olarak saymak ve büyük ortak Slav edebiyatını oluşturmaktır⁷⁸.

Yan Kollar da Pavel Şafarik gibi sadece Slovak milli eserlerine ve dile dikkat çekmedi, aynı zamanda onlara Slovakların tüm kültür hayatı boyunca en büyük tesiri gösterdi. Kollar'ın fikirleri daha henüz kendisi hayattayken Rusya'daki bilim çevrelerinden büyük destek gördü, destek verenlerin içerisinde ilk sırada Kollar'ın eserine büyük manada profesyonel ilgi gösteren Slavistler vardı. Kollara destek gösteren bir başka yapı onun derlemelerini yayınlamasına yardım eden Rusya'nın resmi çevreleriydi. Daha sonraları ise Kollar'ın fikirleri Slavseverlerin ve Panslavistlerin ana fikirlerinde kendi yansımaları bulmuştur⁷⁹.

Sonuç

Her ne kadar günümüzde Panslavizm kendi başına bir olguyu ifade etse de kendi tarihi gelişim süreci içerisinde, birbirini de etkileyerek, farklı coğrafyalarda farklı gelişim süreci göstermiştir. Rus Panslavizminin başlangıcı olan Slavseverlik, başlangıçta Rusya dışındaki

⁷⁸ L. P. Lapteva, "Neopublikovannie Pisma Yana Kollara v Tsentralnom Gosudarstvennom İstoriçeskom Arhive Rossii v Sankt-Peterburge", *Yan Kollar-Poet, Patriot, Gumanist K 200-Letiyu so Dnya Rojdenia*, Moskova 1993, s. 75; V.V. Usaçeva, "Folklornie İnteresı Yana Kollara", *Yan Kollar-Poet, Patriot, Gumanist K 200-Letiyu so Dnya Rojdeniya*, Moskova 1993, s. 55.

⁷⁹ Usaçeva, "Folklornie İnteresı Yana Kollara...", s. 61; G. V. Rokina, "İdeya Slavyanskoy Vzaimnosti v Rossii", *Yan Kollar-Poet, Patriot, Gumanist K 200-Letiyu so Dnya Rojdeniya*, Moskova 1993, s. 96.

Slavları da içerisine alan bir fikir geliştirmekten ziyade söylemlerinde Rusya'nın değerlerini merkeze koyan ve onu savunan bir biçim geliştirmiştir. Zira I. Petro'nun Avrupalı reformları karşısında Rusya'nın kendi öz kimliğinden uzaklaştığını ve yok olmaya yüz tuttuğunu düşünen Slavseverler, öncelikle Rusya'yı kendi Ortodoksluğu, dili, tarihi ve kültürel değerleri temelinde Avrupa karşısında yüceltmeye ve var etmeye çalışmışlardır. Rus Slavseverlerinin söz konusu bu refleksi, kendi evinde Avrupalı değerler karşısında yok olmama ve bir alternatif geliştirme girişimidir. Bu yönüyle erken dönem Slavseverler Panslavist değillerdi. Fakat 1853 Kırım Savaşı öncesi Panslavizm'e evirilen Slavseverler, savaş sonrasında tam bir Panslavist olmanın yanı sıra resmi Rus dış politikasında da kendilerine yer bulabilmişlerdir.

Balkanlarda gelişen Panslavizm'in oluşum ve gelişim seyri Rus Panslavizm'ine göre daha eskidir. Panslavizm'in temel meselelerinden olan *Slav Meselesi*, *Slav Fikri*, Slav asıllı olmayan Avrupalı uzmanların Slavların dilleri, tarihleri, dağıldıkları coğrafyayı, boylarının isimlerini ve geleneklerini konu edinen eserler ile başladı. Hırvat asıllı Mavro Orbini'nin 1601 yılında Slavları konu edinen yaklaşık üç yüz tarihçiye ve eserlerine yer verdiği "Slav Çarlığı" adlı eserinden sonra Slav Fikrini dil, tarih, coğrafya ve siyasi olarak bütüncül ele alan ilk kişi Hırvat asıllı Yuriy Krijaniç'tir. XVII. yüzyıl ve öncesinde Slavları dil, tarih, coğrafya ve geleneklerini konu edinen tanıma eğilimi XIX. yüzyılda Avrupa'da var olan milliyetçilikten etkilenerek Panslavizm kimliğine bürünmeye başladı. 1815-1817 yılları arasında Almanya'nın Jene şehrine üniversite eğitimi için giden Pavel Şafarik gibi Yan Kollar da aynı şehirde üniversite eğitimi aldı. Almanya'daki reformların 300. yılı kutlamalarındaki "Almanlar dünyanın en iyi milleti ve fiziken en güçlü milleti olarak gösterilmesi ve söz konusu gücün bir ispatı olarak kılıç ile Elbe'den doğuya doğru tüm Slav yurtlarını fethedenlerin eski Almanlar olduğunun" gösterilmesi Pavel Şafarik, Yan Kollar gibi Slav asıllı aydınları Slav meselesi üzerine daha yoğun düşünmeye ve bu konuda eserler vermeye itti.

Rusya'da Panslavizm, Rusya'nın kendi iç dinamikleri içerisinde Slavsever bir tepki olarak meydana gelirken, Panslavizm'in Balkanlardaki seyri daha çok bir tanıma ve etkileşimin sonucu olmuştur. Söz konusu etkileşimde Avrupalı milletlerin kendilerini

kategorize etmeleri ve Pancermenizm gibi akımlar önemli rol oynamışlardır.

Kaynakça

Kitaplar

Anton Vasilev, *Gosudarstvenno-Pravoy İdeal Slavyanofilov*, Moskova 2010.
Berdaev, N.A, *Russkaya İdea Osnovnie Problemi Russkoy Mıslı 19 Veka i Naçala 20 Veka. Sudba Rossii*, Moskova 2010.

Berejkova, M.N, *Plan Zavoyevania Krıma, Sostavleniıy v Tsartsvovanie Gosudarya Alekseye Mihayloviça Uçonim Slavyaninom Yuriem Krijaniçem*, Petersbur 1891.

Blagova, T.İ, *Rodonaçalniki Slavyanofilstva, A. S. Homyakov i İ. V. Kireyevskiy*, Moskova 1995.

Çadov, M.D, *Slavyanofili i Narodnoe Prestavitelstvo*, Harkov 1906.

Dyakov, V.A, *Slavyanskiy Vopros v Obşestvennoy Jizni Dorevolutssionnoy Rossii*, Moskova 1993.

Florya, B.N, Yuriy Krijaniç o Vneşney Politike Russkogo Gosudarstva, Moskova 2010.

Galaktinov, A.A, Nikandrov, P.F, *Russkaya Filosofiya IX-XIX vv.*, Leningrad 1989.

Galaktionov, A, Nikandrov, P, *İstoriya Russkoy Filosofii*, Moskova 1961.

Kamenskiy, Z.A, *Filosofiya Slavyanofilov. İvan Kirievskiy i Aleksey Homyakov*, Sankt-Peterburg 2003.

Kaplin, A.D, *İz İstorii Russkoy Religioznoy Mıslı XIX v. Slavyanofilskaya İdeya İstariçeskogo Razvitia Rossii*, Harkov 2000.

Kikeşev, Nikolay, *Slavyanskaya İdeologia*, Moskova 2014.

Kostomarov, N.İ, *Russkaya İstoriya v Jizneopisaniyah Ee Deyateley*, Moskova 2009.

Lavrova, P.A, *Jizn i Uçenaya Deatelnost P.İ. Şafarika*, Moskova 1897.

Levitskiy, S.A, *Oçerki Po İstorii Russkoy Filosofii*, Moskova 1996.

Losskiy, N.O, *İstoria Russkoy Filosofii*, Moskova 1991.

Maksimoviç, G.A, *Uçenie Pervih Slavyanofilov*, Kiev 1904.

Navikova, L.İ, Sizimskaya, İ.N, *Ruskaya Filosofya İstorii*, Moskova 2000.

Orbini, Mavro, *Slavyanskoe Tsartsvo*, Moskova 2010.

Pipin, A.N, *Panslavizm v Proşlom i Nastoyaşem*, Petersburg 1913.

Prokudin, Boris Aleksandroviç, *İdeya Slavyanskogo Edinstva v Politiceskoy Mıslı Rossii 19 Veka: Genezis, Asnovnie Napravlenia Etapı Razvitia*, Moskova 2007.

Samarin Yu.F, *Statyi. Vospominaniya. Pisma 1840-1876*, edit. T. A. Medoviçeva, Moskova 1997.

Solovyev, S.M, *Çteniya i Rasskazı po İstorii Rossii*, Moskova 1989.

Stoloviç, L.N, *İstoria Russkoy Filosofii*, Moskova 2015.

Suhov, A.D, *Russkaya Filosofiya: Asobennosti, Tradidsii, İstariçeskie Sudbı*, Moskova 1995.

Şapaşnikov, L. Ye, *İdeologiya Slavyanofilstva i Savramennoe Provoslavie*, Moskova 1985.

Tsimbayev, N.İ, İ.S. Aksakov v *Obşestvennoy Jizni Porefermennoy Rossii*, Moskova 1974.

Videnskiy, A.İ, Losev, A.F, Radlov, E.L,Şipet, G.G, *Oçerki İstorii Russkoy Filosofii*, Ural 1991.

Zenkovski, Vasiliy, *İstoriya Russkoy Filosofii*, Raritet 2001.

Makaleler

Badaliç, İ, "Yuriy Krijaniç- Predşestvennik İvana Tihonoviça Posoşkova", *Trudi Otdela Drevnerusskoy Literaturı*, T.XIX, Petersburg 1963.

Dmitriev, S, "Slavyanofili i Slavyanofilstva" *İstoriç Marksist*, 89/1, Moskova 1941.

Dyakov, V.A, "İdeya Slavyanskogo Edinstva v Obşestvennoy Mıslı Doreformennoy Rossii", *Voprosı İstorii*, No: 12, Moskova 1984.

Egorov, B.F, "O Natsionalizme i Panslavizme Slavyanofilov", *Slavyanofilstvo i Sovramennost*, Sankt-Petersburg 1994.

Hevolina, V.M, "İdeya Slavyanskogo Edinstva vo Vineşnepolitiçeskih Predstavleniyah Pozdnhı Slavyanofilov (Kontse 70-seredina 90 godov 19 veka)", *Slavyanskiy Vopros: Vehi İstorii*, Moskva 1997.

İonaytis, O.B, "Yuriy Krijaniç v Rossii", *İzvestia Uralskogo Federalnogo Universiteta*, No.2(103), Ural 2012.

İslamov, T.M, "Kollar, Slavyanskaya İdeya, Vengria", *Yan Kollar-Poet, Patriot, Gumanist K 200-Letiyyu so Dnya Rojdenia*, Moskova 1993.

Jigunova, G.V, "Natsionalnoe Samosoznanie Ruskogo Naroda v Filosofii Slavyanofilstva", *Vestnik MGU*, Tom 9, No 1, Moskova 2006.

Kikeşev, Nikolay, "Fundamentalnie Osnovı Slavizma", www.svainstitute.ru/02.06.2017; V.S. Kiselev, "Pan-Slavism and Construction of National Identity in Russian and Polish Literature of the XIX Century", *Rusin*, No.3(41), Tomsk 2015.

Kleşevskiy, Alekdandr, "Pavel Şafarik o Russkom Narode i Nareçiyah Russkogo Yazıka" www.zapadrus.su/04.06.2017.

Kurat, A. N. "Panslavizm", <http://www.akintarih.com/turktarihi/osmanli/panslavizm/panslavizm.htm>, 22.07.2018

Lapteva, L.P, "Neopublikovanniye Pisma Yana Kollara v Tsentralnom Gosudarstvennom İstoriçeskom Arhive Rossii v Sankt-Peterburge", *Yan Kollar-Poet, Patriot, Gumanist K 200-Letiyu so Dnya Rojdenia*, Moskova 1993.

Maslenikova, Y.N, "Deatelnost Yana Kollara i Obsiy Protse Vozrojdenia Malih Narodov v Tsentralnoy Yevrope", *Yan Kollar-Poet, Patriot, Gumanist K 200-Letiyu so Dnya Rojdenia*, Moskova 1993.

Rokina, G.V, "İdea Slavyanskoy Vzaimnosti v Rossii", *Yan Kollar-Poet, Patriot, Gumanist K 200-Letiyu so Dnya Rojdenia*, Moskova 1993.

Romaşov, Yu.V, "Balkanı v Vospriyatii Russkih vo Vtoroy Polovine XIX Veka: Slavyanskoe Edinstvo i Otçujdenie", *İzvestia Saratovskogo Universiteta*, T.12, Saratov 2012.

Talina, G.V, "İdea Samoderjavnoy Vlasti v Traktate Yu. Krijaniça "Politika", www.portal-slovo.ru 29.05.2017.

Tesla, Andrey, "Slavyanskiy Vopros" v Publistike M.P. Pogodina 1830-1850 godov", *Sotsiologičeskoje Oboznenie*, T.13, No: 1, 2014.

Usaçeva, V.V, "Folklornie İnteresı Yana Kollara", *Yan Kollar-Poet, Patriot, Gumanist K 200-Letiyu so Dnya Rojdenia*, Moskova 1993.

Vasileviç, Zıryanov Aleksandr, "Slavyanofili Vzglyad iz 21 Veka", *İstoriya v Podrobnostyah*, No: 5 (59), May, Moskova 2015.

Viktorovna, Koçukova Olga, Anatoleviç, Koçukov Sergey, "Narodniy i Slavyanskiy Vopros: Missia Rossii na Balkanah v Prestavlenii İ.S. Aksakova", *İstoria v Podrobnostyah*, N: 5, (59), May 2015.

Vodovozov, N.V, "Doç Slavi: Liro-Epiçeskaya Poema v Pyati Spevah s Predpevom", *MGPİ im. V.İ. Belinskogo*, No.287, Moskova 1967.

Emelyanov, B.V, "Fenomen Yuriya Krijaniça", *Kultura i Tekst*, No.1, Ural 2012.

Tez

Zaloterev, Dmitriy Petroviç, *Pozdnee Slavyanofilstvo i Ego Rol v Obşestvenno-Politiçeskoj Misli Rossii 60-90 godı 19 veka*, Basılmamış Doktora Tezi, Varonej 2004.